

ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNDE CHP KURULTAY GÖRÜŞMELERİ VE MÜFETTİŞ RAPORLARINA GÖRE PARTİ TEŞKİLATININ KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR (1945-1950)

Fevzi ÇAKMAK *

Öz

1923 yılında Cumhuriyet rejimine geçilmesinin ardından, Mustafa Kemal Atatürk'ün başında bulunduğu CHP, "Ulus Devlet" oluşturma yolunda, batılı değerleri temel alarak aralıksız yürüttüğü devrimler sonucu Türk toplumunu, 20. Yüzyılın modern dünyasıyla sağlıklı ve düzeyli ilişkiler kurabilecek bir düzeye getirmişti. Atatürk hayatını kaybettiğinde, bu modernleşme sürecinin tamamlanamayan tek halkası, ülkede sağlıklı yürüten bir demokrasinin simgesi olacak olan çok partili siyasi hayattı. İkinci Dünya Savaşı sonrası, Türkiye'de demokrasinin gelişimine yönelik yeni bir süreç başladı. 1945 ile 1950 yılları arasında kapsayan bu çok partili hayata geçiş sürecinde, ülke içinde yeni siyasi partiler kurulurken, basın üzerindeki baskılar hafifletilmiş, muhalif kesimlerin görüşleri kamuoyunda paylaşılır olmuştu. 1946 yılında Celal Bayar tarafından kurulan Demokrat Parti(DP)'nin, halktan destek görmesi ve kısa süre içinde örgütlenerek, geniş bir toplumsal tabana ulaşması, CHP içinde, iktidarı kaybetme endişelerinin yaşanmasına neden oldu.

Bu süreci başlatan ve yürüten temel aktörler olan İsmet İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)'nin, bu yeni döneme kendisini nasıl hazırladıkları, neler yapacakları, gelişmeler karşısında nasıl bir tavır alacakları cevabı en çok merak edilen sorular arasında yer aldı. Uzun tek parti yıllarının ardından CHP'li idareciler, muhalefetin güçlenmesinin önüne geçmek ve partiyi bu yeni sürece adapte etmek adına, partinin tüzük ve programlarında, dönemin demokrasi ruhuna uygun bir dizi değişikliklere gitti. Siyasi parti kimliğini güçlendirme, geniş halk kitlelerinin desteğini arkasına alma yolunda, halkla direkt temas halinde olan parti teşkilatının görüş, istek ve sorunlarını dikkate alan bir anlayış, parti içinde hakim olmaya başladı. Parti teşkilatlarının yıllardır biriken sorunlarını yerinde tespit etmek, doğru çözümler üretmek adına, partinin yetkili organları arasında yer alan Kurultay ve Müfettişlik kurumları aktif olarak işletildi. Partili delegelerin özgürce görüşlerini ifade ettiği ve sert tartışmalar yaşandığı kurultaylarda alınan kararlar, partinin hızla oy kaybetmesinin önüne geçti. Ayrıca partinin halk nezdinde oy kaybetmesinin nedenlerini ve teşkilatın sorunlarını yerinde tespit etmek adına, müfettişlik kurumu aktif olarak kullanıldı. Ülkenin dört bir yanına gönderilen müfettişler, yerinde, objektif, hiçbir siyasi kaygı taşımadan sorunları raporlarında belirttiler. Halkın partiden uzaklaşma gerekçelerini belirterek, partinin bu sorunları gidermesi yolunda

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,
(cakmakfevzi@yahoo.com.tr), (fevzi.cakmak@deu.edu.tr).

önerilerde bulundular. CHP, bunların bir kısmını hayata geçiren adımlar atarken, bir kısmını gerçekleştirecek zaman bulamadı ve 1950 yılında iktidarı DP'ye devretti.

Bu çalışmada, çok partili hayata geçiş sürecinde, kurultay görüşmeleri ve müfettişlik raporlarına göre, CHP parti teşkilatının karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara yönelik üretilen çözüm yollarına değinilecektir

Çalışmanın temel kaynakları kurultay tutanakları ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden elde edilen müfettişlik raporlarıdır. Ayrıca dönemin tanıklarının anıları ile dönem hakkında yapılan araştırmalardan da yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Kurultay, İsmet İnönü, Müfettişlik Raporları.

**THE CONGRESS NEGOTIATIONS WITHIN
THE PEOPLE'S REPUBLICAN PARTY (CHP) AND
THE ISSUES CONFRONTED BY THEIR ORGANIZATION DURING
THE TRANSITION PROCESS INTO
THE MULTI-PARTY POLITICAL SYSTEM
(1945-1950)**

Abstract

The transition process into the multi-party system originated in Turkey upon the World War II is a prominent period concerning the development of democracy within the country. The most thought-provoking subjects related to this process cover how the main actors of the process: İsmet İnönü and People's Republican Party (CHP) got ready for the new era, what they would execute, and how they would react on the upcoming developments. Following a long years run of one-party governmental system, the administrative board of CHP brought in a range of modifications in the party bylaw and manifesto, compatible with the democratic atmosphere of the age, in order to suppress the strengthening political power of the opposition and to adapt the party to the brand new process. In line with the objective of consolidating their identity as a political party and attracting the support of large masses, an understanding of taking notice of various opinions, demands, and problems of the party organization that is in direct contact with the people began to be dominant within the party. In order to soundly identify the extensive problems witnessed by the party organizations on a course of years and to cater relevant solution to the problems, the competent authorities of the party such as the Congress and the Inspectorship conducted actively. The resolutions concluded at the congresses, where the delegates of party members could express their views freely and hot debates took place, prevented the party from a potential sudden loss of votes. In addition, the Inspectorship department of the party was employed actively so as to determine the main reasons for the loss of votes in consideration of people's support, and the problems of the organization properly. The inspectors dispatched across the country noted the problems soundly, objectively, and with no political concerns in their reports. They further specified the factors leading to the alienation of the people from the party and they made suggestions as a remedy to these problems. CHP could manage to carry some of the suggested policies into effect whereas the time was scarce to implement all of them since they had no other option but to hand over the power to the Democratic Party (DP) in 1950 to found a new government.

This article will address to the several issues confronted by the CHP party organization during the transition process into the multi-party political system, as regards to the negotiations occurred during the congresses and according to the inspector reports as well as the suggested remedies instrumented toward these issues. The primary references used for this study are the congress minutes and the inspection reports obtained from the Prime Ministry Republic Archive. Furthermore, a number of memoirs written by the witnesses of the above-mention period and some studies featuring the period have also been used.

Keywords: *People's Republican Party, Democratic Party, Congress, İsmet İnönü, Inspector Reports.*

Giriş

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın, 1922 yılı Sonbaharı'nda sona ermesiyle Türk siyasetinde yeni bir süreç başladı. Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan bu yeni siyasi süreç, birçok alanda (ekonomi, eğitim, hukuk, toplumsal vb.) ardı ardına gelen devrim niteliğindeki adımlarla devam etti. Bu süreci yürüten ve yönlendiren kurum Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) ve lideri Mustafa Kemal Atatürk'tü. CHF, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ülke içinde örgütlenerek, ülke siyasetine hakim olan bir parti özelliği göstermişti. 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ile 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) deneyimleri, ülke içinde rekabetçi bir siyasi ortamın oluşmasına zemin hazırlarken; dönemin baş aktörü olan CHF, bu siyasi süreçlerde beklenen başarıyı gösteremedi. Örneğin, TCF'nin kurulmasından kısa bir süre sonra, 1924 yılı Aralık ayı içinde ülke genelinde yapılan ara seçimlerde CHF, Bursa gibi büyük bir şehirde kendi adayını seçtirememiş; bağımsız olarak seçime giren Sakallı Nurettin (Konyar) Paşa'ya seçimi kaybetmişti. 1930 yılında SCF'nin kurulmasından kısa bir süre sonra gerçekleştirilen belediye seçimlerinde, muhalefet birçok yerde CHF parti teşkilatını zorlamıştı. Örneğin, bu seçimlerde muhalefet Samsun belediyesini kazanırken; İzmir'in birçok belediyesini de devralmıştı. SCF lideri Fethi Okyar'ın Eylül 1930 tarihinde gerçekleştirdiği İzmir ziyareti sırasında yaşananlar ve halkın CHF'ye yönelik öfkesi, iktidar partisinin teşkilatlanma konusunda yaşadığı sıkıntıları ortaya koyması açısından acı bir ders olmuştu.

Bu gelişmeler sonrası, CHF yönetimi 1930'lu yıllar boyunca teşkilatlanma çalışmalarına ağırlık verirken; yapılan bir dizi düzenleme sonrası parti-devlet bütünleşmesi yolunda önemli adımlar atılmıştı. 9 Mayıs 1935 tarihinde toplanan IV. Kurultay da parti tüzüğünde parti-devlet bütünleşmesine yönelik şu değişiklikler yapıldı: Partinin ilçe ve il kongrelerine hükümeti temsilen en büyük mülki amirinin katılması (Madde 64), hükümet örgütü ile parti örgütünün birbirini tamamlayan bir birlik olarak tanımlanması (Madde 95), partiyi ilgilendiren işlerle ilgili istekleri yerine getirme görevinin il başkanları ile valilere bırakılması (Madde 96)¹. Uygulanan bu politikanın zaman içinde

1 *CHP Tüzüğü*, Ankara, 1935.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)² adına ortaya çıkardığı açmazı Yakup Kadri Karaosmanoğlu şu sözlerle ifade ediyordu: “*Bir Halk Partisi vardı ama teşkilatı valilerin, kaymakamların eline teslim edildikten sonra halkla olan alakası kesilmişti*”³. Partiye üyelik sürecinde uzun bir süre nicelikten, yani sayısal fazlalıktan ziyade niteliğe önem verilen bir politika uygulanmış; bunun sonucu olarak partinin geniş halk kitleleriyle kaynaşması yolunda mesafeli bir tavır alınırken, halkın parti ile bütünleşmesine fırsat yaratılmamıştı. Örneğin, 1931 yılında gerçekleştirilen III. Kurultay’da kabul edilen tüzükte, on sekiz yaşını bitirmek, halkça fena tanınmamak, ağır hapis ve yüz kızartıcı suç işlememek, milli mücadeleye aleyhtar olmamak, Türkçe konuşmak, Türk kültürünü ve Fırka’nın ilkelerini benimsemek gibi bir çok kriter Fırka’ya kabul edilme şartı olarak konulmuştur(Madde 7). Ayrıca bu özelliklere sahip olan kişi, ancak partiye üye olan iki kişi tarafından tavsiye edilmesi ve bir taahhüt kağıdı imzalaması sonrası üye olabilmektedir(Madde 8-9). Bunun yanında üyeler, Fırka’ya bir miktar maddi yardım yapmakla yükümlü tutulmuş, aksi bir durum Fırka’ya saygısızlık olarak kabul görmüştür (Madde 10). Fırka üyeliğine yönelik dolambaçlı ve seçici bir tutum alınmasına yönelik politikayı savunan partinin yönetici kademesinde şu düşünce hakimdi: “*Fırkamıza mukayyit(kayıtlı) üyenin kısmı azami mefkûresizdir(ülküsüz). Üye adedinin fazlalığı fırkamızın kuvvetine delalet etmez. Seciyeli (sağlam karakterli) insanları seçmek şartıyla âdete ehemmiyet vermemelidir. Serbest Fırka zamanında geçirdiğimiz imtihan buna örnektir*”⁴.

1923 ile 1946 yılları olarak belirlediğimiz “*Hâkim Tek Parti*” döneminin sonuna gelindiğinde ise CHP’nin üye yapısı içinde partinin üst yönetim kademelerinde serbest meslek mensuplarının, memurların, öğretmenlerin ve tüccarların açık bir egemenliği göze çarpıyordu. Taşrada partinin yüzü olan il yönetim kurulları içinde aynı durum söz konusuydu. Tabana doğru indikçe toplumun genel yapısı ile parti üye yapısı daha çok örtüşüyordu⁵. Parti yönetimine hakim olanlar, geniş halk kitlelerinin talep ve ihtiyaçlarına yeteri kadar eğilmeyen; siyasette halkın öncelikleri yerine kendi önceliklerini koyan bir tutum takınıyorlardı. Bu durum, parti yönetimi ile halk arasında bir iletişim sorunu yaratırken, alt kesimlerin partiye olan aidiyet duygularını zayıflatıyordu. Ayrıca uzun tek parti iktidarı boyunca devam eden parti-devlet bütünleşmesi sonucu, halkın zihninde CHP tüm olumsuzlukların sorumlusu olarak görülüyordu. Ve İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan yeni dönem de, parti yöneticilerinin karşılarında buldukları en büyük zorluklardan biri, halkın zihninde yer eden bu olumsuz algıyı değiştirebilmektir.

2 Cumhuriyet Halk Fırkası’nın 9 Mayıs 1935 yılında gerçekleştirilen IV. Kurultay’da, “Cumhuriyet Halk Fırkası” isminin “Cumhuriyet Halk Partisi” olarak değiştirilmesine karar verilmiştir.

3 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968, s. 175.

4 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer No: 633.87.1.

5 Esat Öz, *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılma (1923-1945)*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 169.

1945 yılı ile birlikte gerek iç gerek dış faktörlerin etkisiyle, ülke içinde rejimi daha demokratik bir niteliğe kavuşturmak adına bir dizi adım atılmaya başlandı. Cumhurbaşkanı ve CHP lideri Milli Şef İsmet İnönü, ülkenin içine girdiği bu yeni süreci yönlendiren baş aktör konumundaydı. 19 Mayıs 1945 tarihinde İnönü'nün "*Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir*" sözleriyle başlayan yeni süreçte, "*demokrasi ve demokrasinin araçları*" tartışılmaya başlanacaktı. Basın-yayın organları üzerindeki baskılar hafifletilirken; siyasi partilerin kurulmasına izin verilecek ve kısa sürede birçok yeni siyasi parti kurulacaktı. Ülke içinde başlayan siyasi liberalizasyon döneminin en önemli gelişmesi, 1946 yılında Celal Bayar tarafından Demokrat Parti(DP)'nin kurulmasıydı. DP, kısa süre içinde ülke genelinde örgütlenerek, geniş halk kitlelerini peşinden sürükleyip, 1950 yılında CHP'nin elinden iktidarı alacaktı.

1945 yılı ile başlayan ve 1950 yılında DP'nin iktidarı devralmasıyla sone eren "*Çok Partili Hayata Geçiş*" dönemi içinde, Cumhuriyet Halk Partisi yöneticilerinin en önemli önceliği, ülke içinde yaşanmakta olan yeni rekabetçi siyasi düzene partinin en kısa sürede uyumunu sağlamaktı. Bu amaç etrafında öncelikli olarak parti tüzük ve programlarında bir dizi değişiklikler yapıldı. Ayrıca partinin yetkili organları çalıştırılarak, sorunların tespitine yönelik adımlar atıldı. Doğru çözüm yolları bulmak adına çaba sarf edildi. Parti içinde iki yetkili organ ön plana çıktı: Birincisi "*Parti Kurultayları*", ikincisi "*Parti Müfettişlikleri*"ydi.

CHP'nin kuruluşu ile birlikte parti içi teftiş kurulları oluşturulmuştur. 1923 tarihli parti nizamnamesinin 82. maddesinde, ülke içinde vilayetlerin içinde yer aldığı teftiş bölgelerinin oluşturulacağı ve her bölgede müfettişin bulundurulacağı ifade edilmektedir. Müfettişler, o bölgedeki mutemet ve partiye bağlı heyetleri teftişle görevlendirilmiştir⁶. 1931 yılında kabul edilen nizamnamenin 42. maddesinde partinin teftiş ve denetiminde genel idare kurulu üyeleri ile milletvekili ve partililerin görevlendirilebileceği belirtilmiştir⁷. Partinin müfettişlik kurumundan beklentileri ise şöyledir: Parti prensiplerinin yayılmasında çaba gösterilmesi; örgütlerin parti tüzüğüne göre işleyişinin sağlanması; partinin illerde hükümetle olan temasının sağlanması; partililer arasında sevgi ve bağlılık veya geçimsizliklerinin kontrolü; parti örgütlerinin halk karşısında sevgi ve sempati derecesi; partinin çevresindeki kurumlarla ve spor ve gençlik işleriyle olan ilgisi; halkevleri çalışmalarında partinin ilgi ve gayreti; parti hesap işlerinin yolunda olması ve parti mallarının bakımı⁸. Fakat kendisine bu görevler yüklenen parti müfettişleri, sorunları tespit ederek, merkeze göndermek dışında her hangi bir icra yetkisine sahip

6 Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, Ankara, 1339, s.13

7 CHF Nizamnamesi ve Programı 1931, TBMM Matbaası, Ankara, s. 10.

8 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 490..1.0.0 Yer No: 728.494.1, s. 39.

CHP Teftiş Bölgeleri ve Müfettişleri (16 Eylül 1946 Tarihli)				
Sıra	Bölge Adı	Bölge İçindeki İller	Müfettişin Adı	Seçim Yeri
1	Ankara	Ankara, Çankırı	Dr. Kemal Satır	Seyhan
2	Antalya	Antalya, Burdur	Feyzullah Uslu	Manisa
3	Aydın	Aydın, Muğla	Dr. Hüseyin Hulki Cura	İzmir
4	Balıkesir	Balıkesir, Kütahya	Recai Güreli	Tokat
5	Bursa	Bursa, Bilecik	Dr. A. Hamdi Selgil	-
6	Denizli	Denizli, Isparta	Kazım Aydar	Isparta
7	Diyarbakır	Diyarbakır, Mardin, Urfa	H. Raşit Öymen	-
8	Edirne	Kırklareli, Edirne, Çanakkale	Şevket Ödül	Kırklareli
9	Elazığ	Elazığ, Tunceli, Bingöl	Sadık Tahsin Arsal	Bursa
10	Erzurum	Erzurum, Erzincan, Gümüşhane	Muzaffer Akpınar	Balıkesir
11	Eskişehir	Eskişehir, Afyon	Celal Arat	Yozgat
12	Giresun	Giresun, Ordu	Şevket Erdoğan	Gümüşhane
13	Hatay	Hatay, Gaziantep	Turhan Cemal Beriker	-
14	İstanbul	İstanbul, Tekirdağ	Dr. F. Şerafettin Büрге	Kocaeli
15	İzmir	İzmir, Manisa	Dr. Kamuran Örs	İzmir
16	Kars	Kars, Ağrı	Zihni Orhon	Erzurum
17	Kastamonu	Kastamonu, Zonguldak, Sinop	A. Kemal Yiğitoglu	Amasya
18	Kocaeli	Kocaeli, Bolu	Mitat Aydın	Aydın
19	Konya	Konya, Niğde	Kemal Çelik	Seyhan
20	Malatya	Malatya, Maraş	Cemal Karamuğla	--
21	Muş	Muş, Bitlis, Siirt	İhsan Nuri Olgun	Yozgat
22	Van	Van, Hakkari		
23	Samsun	Samsun, Amasya	Dr. Cemal Kazancıoğlu	Çoruh
24	Seyhan	Seyhan, İçel	Abidin Ege	Denizli
25	Sivas	Sivas, Kayseri, Tokat	Hikmet Işık	Sivas
26	Trabzon	Trabzon, Rize, Çoruh	Kazım Okay	Giresun
27	Yozgat	Yozgat, Çorum, Kırşehir	Ziya Arkant	Yozgat

Kaynak: BCA, Fon Kodu:490-0-001 Yer No: 6-32-1-7

değillerdi. Parti tüzüklerinde bu yönde bir yetki açıklaması yer almamıştı. Merkeziyetçi yapısının bir sonucu olan bu durum nedeniyle, parti içindeki teftiş ve kontrol süreçlerinden yeterli fayda alnamazken, sorunların yerinde ve hızlı çözümü karşısında zorluklar yaşanıyordu. Ayrıca müfettişlerin sorunlara ilişkin tespitlerinin yer aldığı ve Parti Genel Sekreterliğine gönderdikleri raporlara, parti yönetimi gereği kadar önem vermiyor; yapılması gerekenler ya çok geç yapılıyor ya da hiç yapılmıyordu⁹. Aynı şekilde parti müfettişlerinin bakanlıklar nezdinde gördükleri sorunlara, ilgili bakanlıklar tarafından da itibar edilmemesi ayrı bir sorundu¹⁰. Tüm bunlar, CHP içinde müfettişlik kurumunun

9 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.0.0 Yer No: 1456.40.4, s. 8.

10 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490..1.0.0 Yer No: 1456.40.4, s. 11.

işleyişindeki sıkıntılar arasında sayılıyordu. Öte yandan, ülkenin çok partili siyasi hayata geçtiği 1945 yılı sonrası, kaleme alınan müfettişlik raporlarında, parti teşkilatlarının yaşadıkları sorunlara ayrıntılarıyla değiniliyordu.

CHP içinde kurultaylarında ayrı önemi bulunuyordu. Dört yılda bir toplanan kurultaylara milletvekilleri yanında Genel İdare Kurulu'nun seçtikleri ve illerden gelen partili temsilciler katılırdı. Tek Parti Dönemi boyunca kurultayların tartışma ve çekişmelerden azade olduğunu söyleyebiliriz. Fakat 1947 yılında gerçekleşen VII. Kurultay, geçmiş kurultaylardan çok farklıydı. Kurultaya katılan delegeler, geçmişte gerçekleşen kurultayların aksine, bu kurultayda eleştirilerini çok rahat bir şekilde ifade etmenin mutluluğunu yaşadıklarını beyan ediyorlardı.

10 Mayıs 1946 yılında Ankara'da gerçekleşen CHP'nin II. Olağanüstü Kurultayı'nın toplanma amacı, muhalefet tarafından partiye yönelik yapılan eleştirilere bir cevap vermek ve ülke içinde başlayan çok partili siyasi hayata CHP'yi hazırlamaktı. Kurultay da, parti programının 4. maddesi (c) fıkrasında yapılan değişikliklerle, "vatandaşın yakından tanıdığı ve emniyet ettiği kişilere oy vermesini" amaçlayan "iki dereceli seçim sistemi" kaldırılarak, "tek dereceli seçim sistemi"ne geçilmesi kararı alındı. Alınan bu kararın gerekçesinde, Cumhuriyet rejimini ülkeye getirme şerefine sahip olan CHP'nin, halkın iradesini millet işlerinde aracısız ortaya koyacak olan tek dereceli seçim sistemini de uygulama konusunda büyük bir istek taşıdığını, fakat geçmiş yıllardaki ülke şartlarının buna imkan vermediğine vurgu yapılıyordu¹¹. Bu değişikliklerle, seçmenler geçmişteki sınırlılıklarından kurtulurken; ülke yönetimine katılma ve milletvekillerini belirleme süreçlerine direkt olarak katılmak suretiyle daha büyük bir sorumluluk üstlenecekti¹². Parti programının 22. maddesinde yapılan değişikliklerle de, sınıf, ırk ve bölge ayrımı esasına dayalı dernek kurulması yasağı programdan çıkarıldı. Kurultayda, parti tüzüğü'nün 4. maddesinde yer alan "Partinin Değişmez Genel Başkanı İsmet İnönü'dür" ifadesi yerine "Parti Genel Başkanı Büyük Kurultay tarafından dört yıl için partili milletvekilleri arasından seçilir" hükmü getirildi. Bu değişiklik teklifini bizzat İsmet İnönü, kurultayı açılış konuşmasında partili delegelerden istemişti¹³. Ayrıca parti genel başkanı, görev süresi içinde ölüm, görevi engelleyecek hastalık ya da istifa hallerinde görevi bırakacaktı. Böyle bir durum gerçekleşmesi halinde, en kısa sürede kurultay toplanacak ve parti üyesi milletvekilleri arasından genel başkan seçilecekti. Ayrıca 1939 yılındaki parti kurultayında "Demokrasi yolunda bir deneme olarak" kurulan "Müstakil Grup"a ilişkin olarak tüzükte yer alan bütün maddeler kaldırılmıştı¹⁴.

11 CHP Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı Programda Değişiklik Önergesi, 10.05.1946.

12 CHP Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, Program-Tüzük Komisyonu Raporu, 10.V. 1946, s. 3.

13 İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950, haz. İlhan Turan, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2003, ss. 84-89.

14 CHP Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, Program-Tüzük Komisyonu Raporu, 10.V. 1946, ss. 4-8.

Kurultayda yapılan bu değişiklikler, Türkiye'nin yeni girdiği demokrasi yolunda, dönemin hakim partisi CHP adına önemli değişim sinyalleri olarak algılandı. Fakat yılların tek parti uygulamalarının yarattığı alışkanlıklar, bu değişimlerin uygulama safhalarında sıkıntıları beraberinde getirdi. Seçimlerde tek dereceli sisteme yönelik bir adım atılmış olsa da, seçimlerde uygulanan "açık oy, gizli sayım" yöntemi ve seçimlerin her hangi bir hukuksal güvenceden yoksun olması önemli bir eksiklik olarak devam etti. Ayrıca İsmet İnönü'nün "Şeflik" ve "Değişmez Genel Başkanlık" sıfatları kaldırılmış olsa da, devletin ve partinin üzerindeki hakimiyetinde her hangi bir zayıflama görülüyordu. Çok partili ve farklı siyasi görüşlerin halk arasında kendine vücut bulduğu bu yeni dönemde, İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı gibi, siyaseten tarafsız olunması gereken bir mevkide bulunuyor olmasına karşın, CHP'nin liderliğini de yürütüyor olması, ana muhalefet partisi olan Demokrat Parti'nin iktidara gelene kadar devamlı surette halk nezdinden işlediği temel konulardan biri olacaktı. Demokratlar, seçim sisteminin adaletsizliğini de her fırsatta gündeme getirecekler; bu eleştirilerinden önemli siyasi kazançlar elde edeceklerdi.

Çok partili yeni siyasi düzende, Demokrat Parti, her fırsatta iktidarı ve iktidar partisi olan CHP'yi eleştiren bir siyaset takip ediyordu. Öte yandan CHP, ülke içinde ortaya çıkan rekabetçi ve eleştirel siyasi sürecin ilk aylarında, bu sürecin mimarı olarak gördüğü İsmet İnönü'yü ön plana çıkararak, sadece İnönü'nün şahsi kişiliği üzerinden siyasi propagandasını yürüten bir parti kimliğine bürünmüştü. Fakat muhalefetin izlediği siyasetin geniş halk kitleleri üzerinde taban bulması; basın yayın organları başta olmak üzere zamanla muhalefet saflarının giderek genişliyor olması, kısa süre içinde partinin siyasi tutumunun değişmesiyle sonuçlandı. Ve bu değişim talebi CHP'in kendi iç dinamiklerinden ziyade parti dışından gelen zorlamaların sonucuydu. Ülkede ki siyasi heyecanın, Cumhuriyet Halk Partisi'ne yönelmesi için partinin kendisini net ifade etmesi gerekliydi. CHP, görüş ve faaliyetlerini seçmenin fikir ve isteklerine uydurarak, ayakta kalabilmek adına, devrimci, akılcı ve ülkücü felsefesini değiştirip evrimci, ampirik ve faydacı bir felsefe haline getirme yoluna girecekti¹⁵. 17 Kasım 1947 tarihinde gerçekleşen VII. Kurultay, CHP'nin tarihindeki dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır¹⁶. VII. Kurultay öncesi, parti içindeki değişim rüzgarına Hüseyin Cahit Yalçın partinin yayın organı olan *Ulus* gazetesinde şöyle yer veriyordu: "Bu kurultay ile Cumhuriyet Halk Partisinin bünyesinde, teşkilâtında esaslı bir değişiklik olacak ve demokratik ruh demokrasiyi 24 sene evvel ilân eden ve nihayet onu geliştirmek ve mantıkî neticesine erişirmek kararını veren Halk Partisinin kendi teşkilâtı içinde de hâkim kesilecektir"¹⁷.

VII. Kurultay öncesinde, CHP yönetimi, Kasım 1946 tarihinde, il teşkilatlarına gönderdiği bir yazıyla, parti program ve tüzüğünde yapılması

15 Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 175.

16 Hikmet Bila, *CHP 1919-2009*, 4. b., Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s. 112.

17 Hüseyin Cahit Yalçın, "Kurultay'a Giderken", *Tanin*, 13 Kasım 1947.

istenilen değişiklik tekliflerini üyelerinden istemişti. Bu yazı sonrası il teşkilatları isteklerini genel merkeze iletmmişti. Parti içi işleyişine ve partinin izlemesi gereken siyasete yönelik pek çok istek iletilmişti¹⁸. Parti merkezinin teşkilatlarla temasa geçmesi, onlardan bilgi talep etmesi, parti içinde büyük bir heyecan yaratırken, partililer, yaşanan sıkıntıların giderileceğini düşündükleri kurultayı heyecanla beklemeye başlamışlardı. Pek çok parti delegesi bu heyecan içinde Ankara'daki kurultaya katıldı. CHP'nin VII. Kurultayı bu siyasi hava içinde açıldı. Bu kurultayda pek çok konu gündeme geldi, eleştiriler yapıldı. Partinin izlemesi gereken yeni siyasi yol hakkında birçok oturum gerçekleşti ve birçok delege söz aldı. Bu oturumların bazılarında parti işleyişinde yaşanan sıkıntılar; partinin seçmeni kendi yanına çekmesi adına izlemesi gereken siyasete yönelik görüşler ortaya kondu. CHP'nin VII. Kurultay'ı tamamlandığında Toprak Reformu'nda hükümete toprakları istimlak edebilme yetkisini veren 17. madde kaldırıldı. Partinin temel ilkelerine yönelik liberalleştirme eğilimi sonucu, *Cumhuriyetçilik* ilkesinde demokrasiye, *Devletçilik* ilkesinde özel sektöre daha fazla vurgu yapıldı¹⁹. *Milliyetçilik* ilkesi içine kültür ve ülkü birliği yanında tarih birliği ve ruhi bağlarda eklendi. Ayrıca Türk milliyetçiliğinin görevi, Türk Milletinin bütünlüğü ile bunun dayandığı milli ruhu ve şuuru yaşatmak ve korumak olarak belirlendi²⁰. CHP'liler arasında "kim daha dindardır, kim değildir" karşılaştırmaları yapılmaya başlandığı, "daha dindar" görünmenin öne çıktığı bir ortamda²¹, *Laiklik* kurultayda en çok tartışılan ilke olacaktı. Dini eğitim ve dini özgürce yaşama talepleri kurultayda dile getirilirken, sonrasında bu talepler hayata geçecekti. CHP ile Halkevleri arasındaki ilişkinin tartışıldığı kurultayda, halkevlerine siyaseten tarafsız olması adına "vakıf statüsü" verilmesi talepleri ön plana çıktı. Fakat bu yöndeki çalışmalar başarıya ulaşmadı.

Rekabetçi Siyasi Düzendeki CHP Teşkilatlarının Karşılaştıkları Sorunlar

VII. Kurultay'ın 20 Kasım 1947 tarihinde gerçekleştirilen üçüncü oturumunda, CHP Genel Sekreteri Hilmi Uran, parti çalışmaları hakkında delegelere bilgi verdi. Uran, 1946 seçimleri öncesinde başlayan ve seçim sonrası CHP'de hız kazanan "üye kaybı" ile sözlerine başladı. Parti hızla üye kaybediyor, iktidar partisi bu durumu önlemeye yönelik çareler arıyordu. Öncelikli olarak üye sayısına bir netlik kazandırmak adına adımlar atıldı. Çünkü iktidar partisinin üye sayısı bilinmiyordu. CHP iktidarı boyunca, partinin üye sayısı konusunda

18 1947 Kurultayı hakkında bkz: Hakan Uzun, "İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25 (2012-Güz), ss. 101-139.

19 L. Hilal Akgül, "VII. CHP Kurultayı'nda Devletçilik Tartışmaları ve 1947 CHP Programı'nda Devletçilik", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. LVIII, S. 1, (2008), s. 72-73.

20 Murat Kılıç, "Tek Parti Döneminde Milliyetçilik ve CHP'nin Yedinci Büyük Kurultayı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/24 (2012-Bahar), s. 199.

21 Altan Öymen, *Değişim Yılları*, 9. b., Doğan Kitap, İstanbul, 2006, s. 278.

ayrıntılı ve çok net rakamlar ileri sürmek zordur. Bu konuda Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayınlarında, broşürlerinde ortaya konulan rakamlar gerçeğin üzerinde olabilmektedir. Örneğin Cumhuriyet Halk Partisi'nin on beşinci yıl anısına yayınlamış olduğu kitapta, üye sayısı olarak iki milyona yakın bir rakam telaffuz edilmektedir²². 1936 yılında Cumhuriyet Halk Partisi tarafından yayınlanan bir propaganda broşüründe ise üye sayısı 1.237.504²³, başka bir kaynakta ise 1.260.000²⁴ olarak gösterilmektedir. Birbirinden farklı rakamların ortaya çıkmasındaki en önemli faktörde, merkeze yaranma çabası gösteren partili taşra yöneticilerinin, kendi siyasi etkinliklerini artırmak adına, rakamları şişirmeleri, yüksek göstermeleridir. Bu veriler, partinin üye sayısı konusuna kuşkulu yaklaşmamız gerektiğini ortaya koymaktadır. Yeni süreçte, bu belirsizlikleri gidermek adına, parti üyelerine kimlik kartları dağıtılmış; kongreler yakından takip edilerek, ne kadar üyenin kongrelere katıldığının tespitine çalışılmıştır. Bu önlem dışında Hilmi Uran'ın konuşması içinde partinin sorunlarına ve buna karşı alınacak önlemlere yeteri kadar yer verilmemiştir. Bu durum kurultaya katılan delegelerde büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Hilmi Uran'ın ardından, aralarında milletvekili ve delegelerin bulunduğu birçok kişi söz alarak, parti genel sekreterinin konuşmasını eleştirirken, delegeler CHP teşkilatlarının yaşadıkları sıkıntıları, büyük bir heyecan ile anlatmaya başladı. Parti yönetimi ve idari eksiklikler başta olmak üzere, yaşanan pek çok olumsuzlukların ifade edildiği bu konuşmalar, delegeler tarafından "Bravo" bağırışları arasında alkışlarla karşılanıyordu. Söz alan bütün konuşmacılar hemen hemen aynı sorunlara değiniyorlardı.

Parti Genel Sekreteri Hilmi Uran'ın konuşmasının ardından ilk söz alan Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar'dı. Çağlar, Hilmi Uran'ın konuşması karşısında yaşadığı hayal kırıklığına değinerek; bu konuşmadan, partinin neden büyük şehirlerde oy kaybettiği ve seçmenin teveccühüne neden mazhar olmadığına yönelik cevaplar beklediğini belirtiyordu. Çağlar, refahsızlık ve geçim sıkıntısı içinde olan halkın, partiden bu sorunları giderecek çareler beklediğine değinerek; peşi sıra gelen hükümetlerin, savaş sırasında ve sonrasında gerçekleştirdikleri icraatların yeteri kadar halka anlatılmadığını ve iş dünyasının güveninin alınmadığını ifade ediyordu. Partinin zayıflamasının temel gerekçeleri bunlardı. Çağlar'a göre iyi ve isabetli kararlar alınmış, fakat ardından gelecek olan tamamlayıcı tedbirler zamanında alınamamış, uygulayacak olan iyi elemanlar bulunamamıştı. Bu sözlerine örnek olarak, partiye yönelik o günlerde en çok eleştiri konusu yapılan Toprak Reformu, Orman Kanunu ve Köy Enstitüleri'ni gösteren Çağlar, ifadelerine şöyle devam ediyordu²⁵:

22 *On Beşinci Yıl Kitabı*, Cumhuriyet Halk Partisi, s. 9.

23 Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s. 77.

24 Esat Öz, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılma (1923-1945)*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 163.

25 *CHP Yedinci Büyük Kurultayı*, 3. Birleşim (20.11.1947), s. 85.

“Topraksız köylüyü alın terini dökeceği toprağa kavuşturmaktan, ağaçsız kel bozkırı yeşillendirip şenlendirmekten, okuyamamış köy çocuğunun müstesna zekasının irfanla işlemekten daha güzel ne düşünülebilir? Bir parti için program içinde tasavvur halinde ortaya atılması bile bir büyük şeref ve itibar kaynağı olan bu konular, bizim elimizde, zamanlarının iyi seçilememeleri, tamamlayıcı tedbirlerin iyi alınamamaları, tatbiklerinin vur deyince öldüren elemanlara düşmüş bulunmaları yüzünden kırgınlık, güvensizlik, itibarsızlık menbaları haline girmişlerdir... İşte buna benzer hareketler, tertipler ve akibetler ‘Müdafaa-ı Hukuk’ günlerinden başlayıp artan sıcak ve kesif halka alakasının çözülmesine, soğumasına yol açmıştır. Biz bu arada Parti’nin bir gönüllüler kadrosu olduğunu unutmuşuz.”

Halkın geçmişten bugüne kadar yapılan tüm işlerin sorunlusu olarak CHP’yi gördüğünü ifade eden Ankara delegesi Muhterem Evinay, halkın elinde iktidar partisine ait bir defter olduğunu ve bu deftere halkın her şeyi yazdığını ifade ederek, sözlerini şöyle sürdürüyordu: *“Halkın elindeki kalem affınıza mağruren söylüyorum, biraz nankördür. İyilikleri yazarken tek uçla yazar, fakat kötülükleri yazarken elinde on uçlu bir kalem kullanır”*²⁶.

Halkın zihninde tüm olumsuzlukların sorumlusu olarak CHP’nin görülmesinde, 1930’lu yıllarda gerçekleşen parti-devlet bütünleşmesinin önemli bir rolü bulunmaktadır. O dönem parti-devlet bütünleşmesinden beklenen fayda şu ifadelerle ortaya konmuştu: *“Halk Partisi’nin memleketin siyasi ve içtimai hayatında güttüğü yüksek maksatların tahakkukunu kolaylaştırmak ve Partinin inkişafını artırmak ve hızlandırmak için bundan sonra parti faaliyetiyle hükümet idaresi arasında daha sıkı bir yakınlık ve daha ameli bir beraberlik temin edilmesidir”*. Bu amaç etrafında, İçişleri Bakanı Parti Genel Sekreterliğine getirilmişti. Ayrıca illerde parti başkanlığı için valiler görevlendirilirken; umumi müfettişler devlet görevleri yanında parti ile ilgili denetimlerden de sorumlu tutulmuştu. Böylece seçilen tüm il başkanlarının görevleri son bulmuştu²⁷. Bu dönüşümle birlikte, parti içinde *“seçilmişler”* den ziyade *“atanmışlar”* ön plana çıkarken; bürokrasi güç kazanmış, o güne kadar kısmi ve kontrollü de olsa yürütülmeye çalışılan parti içi seçim ve yükselme süreçleri sekteye uğramıştı. Hatta seçim çalışmalarını bile parti adına valilerin bizzat kendileri yürütür olmuştu²⁸. Birkaç yıl sonra parti-devlet bütünleşmesinden vazgeçmiş olsa da, İkinci Dünya Savaşı boyunca, Milli Şef’in liderliği altında, CHP’nin *“siyasi parti kimliği”* çok fazla güçlenememişti²⁹.

26 CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 3. Birleşim (20.11.1947), s. 94.

27 Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 248.

28 Örneğin, 1938 yılında İzmir’de gerçekleşen Belediye seçimlerine damgasını vuran kişi İzmir Valisi Fazlı Güleç’ti. Vali, seçim sürecinde İzmir’in tüm ilçelerini gezerken, adayların belirlenmesinde de aktif görev almıştı. Bu durum parti raporlarına da yansımıştı. BCA, Fon Kodu:490-0-001Yer No: 664-228-1, s. 48.

29 Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz: Cemil Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996; Cemil Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. II, 2. b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

VII. Kurultay'da, Trabzon delegesi Kemal Kefeli, geçmişteki parti-devlet bütünleşmesiyle, partinin devlet otoritesi altında bırakıldığını ve bunun sonucunda parti kimliğinin zayıflayarak, yok olma tehlikesi karşısında kaldığını ifade ediyordu. Kefeli'ye göre, bu süreçte partinin devlet ve hükümet üzerinde olması gereken kontrolü kaybedilmiş; bunun sonucu olarak ta memur, amir yani bürokrasi kendini kontrolden azade, serbest hissetmişti. Devletin ya da müfettişin kontrolü yanında en önemli kontrol mekanizması olan vatandaş kontrolü unutulurken; devlet kapılarına giden vatandaşlar kötü muamele görmek korkusundan tir tir titremişler ve tüm bu olumsuzluklar da partinin hanesine yazılmıştı³⁰.

Bürokrasinin hantallığı ve yapılan yolsuzluklar, CHP'nin halk nazarında güç kaybetmesindeki en önemli gerekçelerden biridir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Türk siyasetinde sahneye birden fazla partinin çıkmasıyla birlikte, seçmenlerin tercihleri önem kazanmıştı. Bürokratik engellerden ve devlet aygıtlarının işleyişinden öfkeye kapılan seçmenler, kısa süre içinde diğer partilere üye olmaya başlamıştı. CHP kurultaylarında ve müfettişlik raporlarında özellikle tapu, orman ya da nüfus memurlarından şikayet ederek, karşı partiye geçen çok fazla vatandaşın olduğuna yönelik ifadelerle tanık olunur. Çünkü okuma yazma oranının çok düşük, siyasal bilincin yeni yeni olgunlaşmaya başladığı Türk toplumunda, vatandaşların partilere olan aidiyet duygusu zayıftı ve partilere karşı tutumları, şahıs ve olaylara göre sık sık değişim gösterebiliyordu³¹.

"Hantal ve Verimsiz Bürokrasi"nin CHP'ye verdiği zarara ilişkin müfettişlik raporlarında ayrıntılı bilgilere yer verilmektedir. Parti Müfettişi Tokat Milletvekili Ali Galip Pekel'in, "Halkı idareden ve partiden soğutan ve acilen izalesi lazım gelen amiller hakkında" CHP Grup İdare Kurulu'na sunduğu raporunda, halkın CHP'den uzaklaşma gerekçeleri arasında, hükümet dairelerinde işlemlerin uzun zaman alması; memurların halka kötü ve sert muamelelerde bulunması, rüşvet almaları, devlet işlerinde suiistimallerde bulunmaları gibi etkenler en başta sayılıyordu³². Devletin memuru, kamu hizmeti verirken, vatandaşa, özellikle de köylülere yüksekte bakmakta, onlara iyi davranmamakta ve işlerini geciktirmekteydi. Halk karşısında kendini üstün gören, yolsuzluk yapan memurun ceza almaması, yetkililerin bu konuya duysarsız kalmaları da, vatandaşın büsbütün tepkisini çekiyordu. Ayrıca "İşi tanrıya bırakarak evine, köyüne dönen iş sahipleri, kötü ve haşın muameleleri, neticelerini konu komşusuna da anlatıyor ve dört bir yana yayıyor", böylece bu olumsuzluklar geniş kitlelere yayılıyordu³³. CHP adına teftişlerde bulunan bir başka parti müfettişi Kars Milletvekili Şerafettin Karacan da kaleme aldığı raporunda, vatandaş hor gören, kötü davranan memurun her hangi bir cezai yaptırımına karşılaşmamasının da

30 CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 3. Birleşim (20.11.1947), s. 123.

31 Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Ersin Kalaycıoğlu, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983.

32 BCA, Fon: 030.01, Yer: 42.249.13, s. 1.

33 BCA, Fon: 030. 01 Yer: 42.249.13, s. 9.

iktidar partisi aleyhine bir durum oluşturduğuna değinerek, parti adına ortaya çıkan açmazı şu ifadelerle ortaya koyuyordu:

“Halk, bir memurun fena çıkabileceğini tabii buluyor. Bu kadar büyük bir memur kalabalığı içinde kötü memurlarda çıkabileceğini sağduyusu kabul ediyor. Fakat kötülüğü tezahür ettikten sonra ona yine hiçbir şey yapılmamasını ve o memurun kötülüğünü ferih fahur devam ettirebilmesini hoş görmüyor ve bunu partimizin zimmetine bir suç olarak kaydediyor. Daha feci olan hırsız memurların bilerek himaye edildiği ve binaenaleyh amirlerinin de onlara ortak olduğu yolundaki kanattır. Hırsız memurun mevkii ne kadar büyük olursa ortaklarının da payeleri o nispette yükseltiliyor. Kötü memurlar hakkındaki şikâyetlerinin hiçbir netice vermemekte olması da arkadaşlarımızın çalışma şeklelerini kıran amillerin başında gelmektedir”³⁴.

Şerafettin Karacan gibi Ali Galip Pekel’ de dönemin siyasi havasına hakim olan “hırsız memur” kavramına vurgu yaparak, “bürokrasi ve rüşvet” çarkının CHP’ nin aleyhine nasıl işlediğini çok net ifadelerle şöyle ortaya koyuyordu:

“Bugün bazı memurların yaptıkları işlere karşılık para aldıkları inkar edilemeyecek bir gerçektir. Bu, illerde ve ilçelerde geniş nispette yaygın bir hal almıştır. Ele fırsat geçiren memurların bir haylisi bu fırsatı kaçırmamaktadır. İş karşılığı alınan paranın derecesi işin nevine ve önemine, iş sahibinin mali kudretine, memurun insafına göre değişmektedir. Bu halin yayılmasında pahalılığın, harp tedbirlerinin tesiri çok büyüktür. Ancak vali ve kaymakamların memurlar üzerindeki nüfuz ve tesirlerinin azaltılması ve hatta kaldırılmasının rolü bundan aşağı değildir. Meydan memurlara boş bırakılmıştır...”³⁵.

Vatandaşın bir talebi karşısında yetki kullanımı tereddüdü yaşayan her memurun, bir üst amirine konu hakkında danıştığına değinen Ali Galip Pekel, bu işleyişin bürokrasinin en tepesine kadar zaman aralıklarıyla devam ettiğini ve en son sürecin Ankara’da Bakanlıklarda sonlandığını belirtiyordu. Fakat bakanlıklar da, biriken taleplere zamanında cevap veremezken, süreç günler, aylar hatta yıllar alabiliyordu. Bu durum vatandaşın parti aleyhine olan memnuniyetsizliğiyle sonuçlanıyordu. Pekel, bu sorunun öncelikli çözümünü, “Merkezde yoğunlaşan yetkilerin”, vali ve kaymakamlık gibi yerel makamlara devredilmesinde görüyordu. Böylece sorunlara yerinde çözüm bulunarak, vatandaş memnun edilecekti³⁶. CHP’de Genel Sekreter Yardımcısı görevinde bulunan Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu’da bu yönde bir görüşü bizzat İsmet İnönü ile paylaşmıştır. Barutçu, 1947 yılı içinde seçim bölgesi olan Karadeniz’de yaptığı bir dizi ziyaretin ardından, İnönü’ye gözlemlerini aktarırken, halk arasında bir gayri memnunluk bulunduğunu belirterek, bunun nedenini devlet işleri ve memurlarla olan menfi temaslarda görüyordu. Barutçu, halkın duyduğu rahatsızlıkların çözüm yolu olarak İnönü’ye şu teklifte bulunmuştu:

34 BCA, Fon: 490. 01, Yer: 633.87.1.45, s. 50.

35 BCA, Fon: 030. 01 Yer: 42.249.13, ss. 7-8.

36 BCA, Fon: 030.01 Yer: 42.249.13, ss. 4-6.

“Bize siyasi iman sahibi idealist ve geniş yetkileri almış vali lazım. İdealist olacak, bu halkçılık tarafıdır. Mütemadi halk içinde ve halk için çalışacak, kendisini halka verecek. Sonra geniş yetki sahibi olacak, bu da idare tarafıdır. Devlet muamelelerinde bir münasebetsizliğe tesadüf edince onu derhal mahallinde düzeltebilecek, halk için işi kolaylaştıracak tertiplere bağlayabilecek yetkileri olmak gerekir... Hükümet icraatıdır ki halkı kendimize bağlarız ve yine hükümet icraatıdır ki halkı kendimizden soğuturuz ve uzaklaştırırız”³⁷.

Parti Müfettişi Ali Galip Pekel'e göre CHP bir dönüm noktasına gelmişti. Böyle devam edilmesi halinde, halkı CHP'ye karşı ısındırmak mümkün olmayacak, hatta geniş halk kitlerinde partiye yönelik düşmanlıklar artarak devam edecekti. Ülkenin içine girdiği çok partili demokrasi döneminde, seçim sistemi ile egemenliği eline alan halkın, hakkı verilmediği takdirde oyunu karşı parti lehine kullanmakta tereddüt göstermeyeceğine değinen Pekel, bu konuda sözlerine şöyle son veriyordu: *“Burada bu gün halkın durumu ‘acınma’ değil ‘yaptırma’ mekiidir. Egemenlik memurdan seçmene geçmektedir. Dönüm devresindeyiz”³⁸.*

Şerafettin Karacan, yaptığı incelemeler sonrası kaleme aldığı raporun da, hantal ve suiistimallere açık bürokrasinin iktidar adına ortaya koyduğu zararın bir başka yönüne de dikkat çekiyordu. O da yakın gelecekte olası bir iktidar değişimi olasılığına karşı memurların şimdiden muhalefete yaranma çabalarına girişmeleriydi. Ülke içinde beliren yeni siyasi düzen ile birlikte bürokratik kadrolarda konum ve geleceklerini belirlemeye çalışıyorlardı. O günlerde bürokrasi içinde yer alan memurlar ülke içinde muhalefetin artan gücü karşısında saflarını netleştirmeye, birçok yerde muhalefetin yanında yer almaya başlamışlardı. Karacan bu konuya raporunda şu ifadelerle yer veriyordu: *“Kötü memurlar bizden hiçbir zarar görmeyerek, kötülüklerine serbestçe devam edebiliyorlar. Fakat yarın muhalefet iktidara geldiğinde hoş görülüşü davranacağı şüphelidir. Hatta ‘Bütün kötü memurları atacağız!’ yönünde propaganda yaptıkları düşünülürse, memurların işi zordur. Binaenaleyh şimdiden muhalefete yaranarak ondan gelebilecek fenalıkları önlemek adına akıllıca bir hareket sayılmakta olsa gerektir”³⁹.*

Müfettişlik raporlarının yanında CHP'nin VII. Kurultay'ında da *“Hantal Bürokrasi”* sık sık gündeme gelen konular arasındaydı. İzmir delegesi Lebit Yurdoğlu, hantal ve sorumsuz bürokrasiden şikâyet ederek, inkılapçı bir partinin bu sorunu çözemediğine değinerek; yaklaşık dört yüz yıldan beri devam eden rüşvet ve iltimasa dayalı zihniyetin yıkılarak, yerine halka hizmet eden zihniyetin gelmesi gerektiğini vurguluyordu⁴⁰. Ankara delegesi Muhterem Evinay, halkın partiden uzaklaşma gerekçesi olarak işlemez, sorunlu bürokrasiyi görüyordu. Halkın, iktidarı devrettiği partiden hizmet beklediğini

37 Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar*, C 2, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2001, s. 831.

38 BCA, Fon: 030. 01, Yer: 42.249.13, s. 9.

39 BCA, Fon: 490. 01, Yer: 633.87.1.45, s. 50

40 CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 3. Birleşim (20.11.1947), s. 107.

ifade eden Evinay, devlet kapısına giden vatandaşın, işini görememekten dolayı üzüntü duyduğunu; tapuya, adliye, nüfusu giden vatandaşın eli boş döndüğünü belirterek; bunları düzelterek sağlıklı işleyen bir teftiş kurumunun kurulması gerektiğini söylüyordu⁴¹. Bingöl delegesi Mehmet Ali Turan'da konuşmasının bir bölümde memurların davranışlarından dem vurarak, devlete işi düşen vatandaşın, güler yüzle gittiği devlet dairesinden ağlayarak, sızlayarak çıktığını ifade ediyordu⁴². Genel olarak partili delegeler, "*dürüst, temiz, faziletli, feragatli çalışan memurların*" devlette daha fazla istihdam edilmesini istiyordu.

Kurultay ve müfettiş raporlarında, halkı CHP'den soğutan etkenlerden biri olarak "*kolluk kuvvetlerinin kötü tavrı*" da sayılmıştı. Örneğin VII. Kurultay'da Erzurum delegesi Hüseyin Köycü, vatandaşın en önemli eleştiri konuları arasında yer alan emniyet kuvvetlerinin ıslahı konusuna önem verilmesini isterken; özellikle jandarmanın ıslah edilerek, ülkenin en iyi teşkilatlarından biri haline gelmesini sağlamak gerektiğini söylüyordu⁴³. CHP Bursa İl İdare Kurulu'nda uzun yıllar görev alan Rıza İlova'nın, parti merkezine iletmek üzere kaleme aldığı raporunda, kolluk kuvvetlerinin halk nezdinde yaratmış olduğu sıkıntılara yönelik tespitleri de dikkat çekicidir. Rıza İlova, geçmişin tek partili yıllarının alışkanlığıyla, halk üzerindeki jandarma ve polis baskısının, ülkenin içine girdiği yeni rekabetçi siyasi ortamda, muhalefeti baskı altında tutma aracı haline getirildiğine değinerek, bu durumun halk nezdinde, özellikle köylü kesimde hükümete, dolayısıyla CHP'ye yönelik bir düşmanlığın oluşmasına neden olduğuna değiniyordu. İlova, "*Emniyet ve asayiş muhafaza eden jandarma ve polisten partimiz ne kadar fayda görürse, karakola çağrılan bir vatandaşın sırtına binerek gezen jandarmadan da o kadar ve belki daha fazla zarar görür. Bu gibi haller ile bir muhalifi önlemek isterken yüz namuslu vatandaşı muhalefetin kucağına atmaktan başka bir netice vermez*"⁴⁴ ifadeleriyle, CHP iktidarının kolluk kuvvetlerine yönelik takınması gereken tavrı ortaya koyuyordu. Parti Müfettişi Ali Galip Pekel, sivil denetimden ziyade askeri makamların emrine tabi olan jandarmanın ülke genelinde halka yönelik uyguladıkları şiddet ve zor kullanmalar karşısında hükümetlerin çaresiz kaldıklarına değinerek, yıllardır devam eden bu düzen karşısında CHP'nin halkın gözünde zor duruma düştüğünü ifade ediyordu. Pekel, idare amirlerinin de jandarmanın bu vurdumduymaz tavrı karşısında rahatsız olduklarına değinerek, partinin geleceği adına, jandarmanın sivil idarenin denetimi altına alınarak, "*Kır Polisi*" haline getirilmesini öneriyordu⁴⁵.

Bürokrasi içindeki suiistimallere yönelik gerek CHP içinde gerekse kamuoyu nezdinde artan eleştiriler sonrası, CHP Parti Grubu, 8 Haziran 1948 tarihinde bir komisyon kurulmasına karar vermişti. Kurulan komisyonun

41 Age, s. 95.

42 Age, s. 101.

43 Age, s. 91.

44 Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi, Yılmaz Akkılıç Kişisel Arşivi (Rıza İlova Arşivi Tasnif Edilmemiş Evrak)

45 BCA, Fon: 030. 01, Yer: 42.249.13, s. 11.

görevi, ülke içinde yaygınlaşan suiistimal ve suidarenin bertaraf edilmesine yönelik çözüm yollarını araştırmaktı. Kurulan komisyon, altı aylık bir çalışmanın ardından, elde ettiği sonuçları 12 Ocak 1949 tarihinde bir rapor halinde parti yönetimine sundu. Rapor, Tanzimat Döneminden beri ülke içindeki en önemli sorunlardan biri olan bürokratik yolsuzlukların çözümüne yönelik olarak, bürokrasi üzerinde ciddi bir teftiş ve kontrol mekanizmasının kurulmasını öneriliyordu. Öte yandan bu teftişi yapacak olan bakanlıklar üzerinde yapılan incelemelerde teftiş teşkilatının yetersiz olduğu ortaya çıkmıştı. Mesleki dayanışma ve bakanlıkların kendi içine kapanık olması, yetersizliklerin kaynağı olarak ifade ediliyor ve üç konu üzerinde önemle durulması gerektiği vurgulanıyordu: Mali imkansızlıklar, kadro eksiklikleri ve olayların ortaya çıkmasından sonra işleyen süreçte yaşanan aksaklıklar. Normal şartlar altında üç yılda bir ve sadece il ve ilçe merkezlerinde yapılan teftişlerin yetersizliğine değinilerek; teftiş teşkilatının bu şekliyle devamı halinde yeterli fayda sağlanamayacaktı. Başbakanlığa bağlı olarak bir teftiş ve kontrol kurumunun kurulması çözüm yolu olarak önerildi. Kurulacak olan böyle bir kurumun, ihbar ve haber alması halinde derhal gizlice harekete geçmesi ve yetkilerini geniş bir şekilde kullanması isteniyordu. Halen uygulanmakta olan 1329 (1913) tarihli “Memurin Muhakemat Kanunu” nun derhal değiştirilmesi ve yerine tüm bu noksanları giderecek yeni bir yasal düzenlemenin yapılarak, Meclis’in onayına sunulması da ayrıca sayılan öneriler arasındaydı⁴⁶.

Parti raporlarının yanında partili delegelerde bu soruna dikkat çekmişti. VII. Kurultay’da söz alan Erzurum delegesi Hüseyin Köycü, CHP’nin en önemli sorunlarından birinin “teftiş noksanlığı” olduğunu ifade etmişti. Köycü, parti teşkilatını teftişle görevli olan müfettişlerin yetersizliklerine ve sürecin işleyişinde yaşanan sıkıntılara değinerek, “rüşvetçiliğin ilk kademesi” olarak vurguladığı kontrol sürecini, kendi yaşadıkları üzerinden şöyle ortaya koymuştu: “Milletvekilleri geliyor, parti müfettişleri geliyor. Fakat onlara hizmet etmek suretiyle kendisini kurtarmak zihniyeti o kadar ilerlemiştir ki, ben bir ilçede parti reisi olmak itibarıyla arz edeyim ki, biz muamelelerimizi göremeden evvel, müfettişe nasıl hizmet edeceğimizi düşünüyoruz”⁴⁷. İstanbul milletvekili Ali Rıza Arı’da, köylere kadar gezmekle yükümlü olan parti müfettişlerinin daha genç ve enerjik milletvekillerinden seçilmesi talebini kurultay gündemine getirmişti⁴⁸.

Parti’nin kontrol ve teftiş süreçleriyle de bağlı olarak, delegelerin üzerinde ısrarla durdukları konulardan biri de, genel merkezin teşkilat üzerindeki ağırlığıydı. Parti’nin, bir askeri örgüt gibi genel merkezden idare edildiği ve artık merkezin taşra üzerindeki bu tazyikine son verilmesi gerektiği vurgulanmıştı. Ülkenin içine girdiği yeni demokrasi ortamında artık parti merkezinin taşra teşkilatlarını dikkate alması gerektiği üzerinde duruluyordu. Ayrıca delegeler

46 BCA, Fon Kodu:30.1.0.0 No: 42.252.30.

47 CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 3. Birleşim (20.11.1947), s. 92.

48 Age, s. 134.

teşkilatla hükümet arasında süre gelen uyumsuzluktan şikâyetçilerdi. Hükümet, teşkilata, teşkilata üye olan halkın isteklerine itibar etmeden, onları dikkate almadan icraatlar da bulunuyordu. Sonrasında ortaya çıkan sıkıntılarla baş etmek, taşrada bulunan teşkilat yöneticilerine kalıyordu. Kocaeli delegesi Enver Balkan, VII. Kurultay'a kadar iş başına gelen bütün hükümetlere, parti kurultaylarından yön verilmediğine değinerek, bu kurultaylarda esaslı davaların görüşülmediği, sadece programların okunduğu ve belli şeylerin yapılacağına söylendiği, ama hiçbir şeyinde yapılmadığını belirtmişti⁴⁹. Yani parti kurultayları, heyecandan uzak, belli aralıklarla düzenlenen sıradan toplantılar haline gelmişti. CHP Bursa İl Başkanı ve parti delegesi Reşat Türel, taşradan merkeze iletilen istek ve taleplerin, merkez tarafından dikkate alınmadığına değinerek, merkezde adeta "sımsıkı kapanmış kapılar, aksi ses vermeyen duvarlar" olduğunu ifade ediyordu. "Parti olarak, uğradığımız acı tenkitlerin % 95'i daima bize mal edilip te, bir türlü bize mal olmayan Hükümetin icraatından doğmuş değil midir?" ifadelerinde bulunan Türel, parti içi işleyişteki uyumsuzluklara ve hükümetin parti teşkilatlarını dikkate almayan tavrına eleştiri getiriyordu⁵⁰. Eğer CHP hükümetleri, parti teşkilatının yaptığı uyarıları dikkate alan bir tavır sergileseydi, bugün muhalefete akın akın koşan bir küskün ve gayrimemnun kitlesi oluşmayacaktı. Reşat Türel'in "partili vatandaşlarımızın, seçim sandığı kahramanlarının dileklerini dilek olarak değil, bir emir mertebesine icra edecek bir sistemin esaslarını ve temelini kurmaya geldik... İmanımız ve azmimiz katidir. Bunu tahakkuk ettirmeden, buradan, başkentten ayrılmamıza imkan yoktur" sözleri, delegeler tarafından bravo bağrısları ve şiddetli alkışlarla karşılanmış, parti teşkilatının hislerine tercüman olmuştu⁵¹. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, CHP'nin yaşadığı tüm sıkıntıların nedeni olarak "idaresizliği" görüyordu. Bir tarafta parti, diğer tarafta partiye hakim olan hükümet bulunuyordu. Ve bunların hepsinin üstünde yer alan Meclis de yetkilerini Cumhurbaşkanı ve Hükümete bırakarak, görevini yerine getiremiyordu⁵². Partili delegelerin bu eleştirilerini dikkate alan CHP Yönetimi, kırk üyeden oluşan bir "Parti Divanı" oluşturma kararı aldı. Parti tüzüğünde yer alan Parti Divanı, milletvekili olan ya da olmayanlar kişiler arasından, kurultay tarafından gizli oyla seçilecekti. Oluşturulan bu divana şu yetkiler verildi: Program, tüzük hükümleri ve kurultay kararları gereğince partinin çalışma istikametlerini ve partinin propagandasına ait genel esasları tespit etmek ve partiyi ilgilendiren her mesele hakkında karar vermek ve tedbir almak. Ayrıca parti genel sekreteri ile on iki kişiden oluşan Genel Yönetim Kurulu'nu seçme görevi de Parti Divanı'na verildi. Böylece partinin idaresi, geniş bir partili tabana yayılmıştı. Kurultaylarında iki yılda bir toplanması kararı alınmıştı. Ayrıca partinin yüksek idaresi olarak nitelenen kurultaya, parti teşkilatının daha geniş katılımını sağlamak adına, il kongrelerinden

49 Age, s. 99.

50 Age, s. 95-96.

51 CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 3. Birleşim (20.11.1947), s. 95-96.

52 Age, s. 105.

dört ile partili üye sayısı on bini geçen illerden fazladan her on bin üye için birer delege fazla katılması sağlama yönünde tüzük değişikliği yapıldı. Bu değişikliklerle CHP'nin yönetiminde liderin hakimiyeti yerine teşkilatın genel katılımının sağlandığı bir anlayışa geçildi.

Kayseri delegesi Şükrü Nayman, 1935 tarihinde gerçekleşen IV. Kurultay'dan beri Genel İdare Kurulu'nun, parti teşkilatını ve aşağı kademe teşkilatlarını dikkate almayan; partililerin istek ve dileklerine cevap vermeyen bir tavır aldığından yakınıyordu. Ayrıca Nayman, şok çarpıcı bir iddiayı ortaya atarak, 1946 yılı dilekleri denilerek komisyonlarda görüşülen dileklerin çok eski olduklarını ve IV. Kurultay'dan(1935) kaldıklarını ifade ediyordu⁵³. Dilek ve talepler konusundaki aksaklıklara değinen Bursa delegesi Turgut Karatal, yıllardan beri partide devam eden ve hiçbir sonuç vermeyen işleyişe eleştiriler getirerek, her yıl yapılan ocak, bucak ve il kongrelerinde dile getirilen istek ve taleplerin, parti genel sekreterliğine iletildiğini, fakat hiçbir şekilde netice alınmadığını ifade ediyordu. Eğer şans yaver giderse bu istek ve taleplerden bazılarının genel sekreterlikçe ilgili bakanlıklara gönderildiğini, fakat oradan da *"tahsisat yoktur, bu kanun mevzuudur"* ya da *"yapılacaktır"* şeklinde avutucu cevaplar geliyordu⁵⁴. Elbetteki bu sonuç vermez durum, halkın partiye olan ilgisini azaltıyor; partililerin çalışma şevkini kırıyordu. CHP'ye üye olan partililer, parti çalışmalarını sadece seçimden seçime gerçekleşen bir faaliyet olarak görürken; milli bayramlarda ve özel günlerde bir iki yerde nutuk vermek dışında başka bir faaliyette bulunmuyorlardı. Örneğin, İzmir'in pek çok bölgesinde yer alan parti teşkilatının karar defterinde şu ifadeye çok sık yer verildiği görülüyordu: *"... / ... / 934'de toplanıldı. Müzakere edecek bir şey olmadığından dağılmaya karar verilmiştir"*⁵⁵. Parti müfettişi Şerafettin Karacan, uzun süren tek parti hayatının parti örgütünü pasif ve hantal bir hale getirdiğine vurgu yaparak, ortada duran gerçeği şöyle ifade ediyordu:

*"İdare kurullarımızın çalışma metotları, tek partili devrin metotlarının aynı olarak kalmıştır. Binalar içinde masa başlarında ve kağıt üzerinde çalışma usulü devam ediyor... Partimiz saflarından da çözülüp tek tek veya grup halinde o tarafa katılanlar, maalesef olmuş ve olmaktadır. Bu suretle vermekte olduğumuz zayıflığı kapatmak için olsun bizim tarafta yeni üyeler kaydı yolunda her hangi bir çalışma mevcut olmadığından binnetice zamanla onlar artıyor, biz azalıyoruz. Köyler var ki, bütün halkı veya bir iki istisna ile üst tarafı demokrat olmuş"*⁵⁶.

CHP'nin taşra teşkilatlarında idareci olarak bulunan kişilerin yeterlilikleri konusunda da kafalarda soru işaretleri bulunuyordu. İzmir Bölge Müfettişi ve Balıkesir Milletvekili Süreyya Örgüevren, teftiş bölgesinde yaptığı incelemelerde, partinin yerel kollarında görev alanların, halk nazarında itibarlarının olmadığını

53 Age, s. 94.

54 Age, s. 113.

55 BCA, Fon Kodu:490-0-001Yer No: 664-224-1.; BCA, Fon Kodu:490-0-001Yer No: 664-225-1, s. 19.

56 BCA, Fon: 490. 01, Yer: 633.87.1, s. 45.

değinererek; ayrıca bu kişilerin parti adına etkin ve verimli siyasi faaliyetlerde bulunmadıklarına değiniyordu⁵⁷. Partinin yerel teşkilatında görev alanlar ancak seçim zamanları ya da partili ileri gelenlerin zorlamalarıyla parti adına mesai harcıyordu. İdareciler normal zamanlarda parti teşkilatını kuvvetlendirmek, halk üzerinde partinin varlığını diri ve sempatik tutmak adına faaliyetlerde bulunmuyor; parti işleriyle kişisel işleri arasında verimli ve sistemli bir çalışma temposu yürütemiyorlardı⁵⁸.

Partinin yetkili organlarında yer alan Genel İdare Kurulu üyeleri ve parti müfettişlerinin, partililere olan mesafeli tavır ve davranışları da, partinin siyasi geleceği adına sürdürülemez olan bu ilgisizliği arttıran nedenlerden biriydi. VII. Kurultay'da, Turgut Karatal, Bursa gibi büyük bir şehrin yönetiminde yer alan partililerin, yaklaşık dört yıldan beri ne bir parti idare kurulu üyesi tarafından arandığını ne de bir müfettişin örgütü çalıştırıcı bir etkisini gördüğünü ifade etmektedir⁵⁹. Bu ilgisizlik partililere acı ve üzüntü vermektedir. Öte yandan partinin en alttan en üst idare mekanizmalarında yer alan parti idare kurullarında, birbirlerini tanyan ve kollayan insanlar görev almaktadır. Parti toplantılarına üyelerin katılımı konusunda da çok büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Parti tüzüğü gereği haftada bir kez toplanması gereken idare kurulu heyetleri aylarca toplanmamakta; mazeretsiz olarak üç kez üst üste toplantılara katılmayan üyelere uygulanması gereken cezai yaptırımlar konusunda her hangi bir adım atılmamaktadır⁶⁰. Bu durum parti içinde "adam kayırmacılık" düşüncesinin kökleştiğinin en önemli delillerinden birini oluşturmaktadır. Trabzon delegesi Kemal Kefeli, parti içinde şahsi menfaatlerini ön plana alan kişilerin varlığına yönelik parti yönetimi tarafından gösterilen müsamahadan şikâyetçidir. Kefeli, "İdare-i Maslahat" siyasetinin parti bünyesinden çıkarılmadığına vurgu yaparak; parti alt kademelerinde görev yapan ve parti sorumluluğu içinde hareket eden kişilerden gelen fikirleri küçümseyen, onları dikkate almayan bir tutum takınıldığı söylüyordu. Buna karşın genellikle milletvekillerinden seçilen müfettişlerin, tek parti sisteminin durgun, hareketsiz tiplerine örnek olacak çalışmalarda bulunduğunu, böylece teşkilat bünyesindeki çalışkan partililerin şevkinin kırıldığını ifade ediyordu⁶¹. Kocaeli delegesi Cevdet Baykal da, CHP'nin karşısına yeni bir muhalif parti çıkmasıyla yaşadığı bunalımın, parti bünyesinde yıllardan beri devam eden adam kayırmacı ve geliş güzel idarenin sonucu olduğunu söylüyor ve bir "nöbet değişimi"nin vakti geldiğini vurguluyordu. Baykal, yıllardır CHP ocak teşkilatlarından başlayarak yüksek kademelerine kadar aynı ve değişmez kişilerin iş başında bulunduğunu ve hısım ve akrabalarıyla partiye hakim olduklarını belirterek; bu yapının halkın düşünce ve ruhuna uymadığını, halkı anlamadığını, sonucunda halktan uzaklaşıldığını

57 BCA, Fon: 430. 01, Yer: 665.233.1, s. 3.

58 BCA, Fon: 430. 01, Yer: 665.233.1, s. 92.

59 CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 3. Birleşim (20.11.1947), s. 114.

60 Age, s. 114.

61 CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 3. Birleşim (20.11.1947), s. 123.

belirtiyordu. Baykal sözlerinin devamını şöyle sürdürüyordu: “Memleketin ileri irfanlı, göğüsleri Atatürk, İnönü aşkıyla, vatan sevgisiyle alev alev yanan imanlı ve idealist evlatları partimiz saflarında vazife ve hizmet bekledikleri halde, Parti’ye menfaatleriyle bağlı olanlar Atatürk çocuklarını hizmet saflarından uzak tutmuşlar, Türk gençliğine bu partide layık olduğu kıymeti vermemişlerdir”⁶².

CHP İçinde Liderlik Tartışmaları

Ülkenin içine girdiği yeni dönemde Cumhurbaşkanı ve CHP lideri İsmet İnönü’nün de liderliği sorgulanır olmuştur. Bizzat parti içinde İnönü’nün liderliği konusunda çekişmeler vardı. CHP içindeki liderlik tartışmaları, VII. Kurultay’ın çok öncesinde, 1947 yılının yaz aylarında başlamıştı. Başbakan Recep Peker ile Nihat Erim’in kişilikleri arasında yaşanan çekişme, kamuoyuna CHP içinde “Müfritler” ile “Mutediller”in mücadelesi şeklinde yansımıştı. Siyasi hayatta daha sertlik yanlısı bir politika takip etmek isteyen ve CHP içindeki eski kuşak partilileri içine alan “Müfritler” grubunun lideri olarak nitelenen Recep Peker, CHP’nin liderliğine oynuyordu. Diğer tarafta muhalefetle ılımlı ve uzlaşmacı bir politika izlenmesi taraftarı olan ve parti içindeki genç kuşağı içine alan “Mutedillerin” lideri olarak öne çıkan Nihat Erim’in siyasi arenadaki yükselişi devam ediyordu. Metin Toker, o günlerde Recep Peker’in İsmet İnönü’nün liderliğine karşı “parti içi darbe” yapma yolunda girişimlerde bulunduğu bahseder⁶³. Peker, 8 Eylül 1947 tarihinde CHP Parti Grubu’ndan, geçmişte olduğu gibi CHP Genel Başkan Vekilliği ile Başbakanlık görevlerinin şahsında birleşmesini istemişti⁶⁴. Fakat bu isteğe karşı olarak Nihat Erim, “Recep Peker otoriter ve totaliter bir şahıstır. Onunla şimdi, bu statüsünde uğraşmıyoruz. Bir de, partiyi ele geçirirse ne olur?” ifadeleriyle sert bir tepkide bulunmuştur⁶⁵. Talebine karşılık bulamayan Recep Peker, İnönü’ye istifasını sunarak, Başbakanlık görevinden ayrılmıştır. Onun yerine Başbakanlık görevini Hasan Saka devralmıştır.

CHP’de devam eden bu liderlik tartışmaları içinde parti VII. Kurultay’a gidiyordu. İsmet İnönü, liderlik konumuna ilişkin tartışmalara bir son vermek adına, kurultay açılış konuşmasında bu konuya değinerek, şu ifadelerde bulunmuştur:

“Cumhurbaşkanı olarak benim aynı zamanda parti genel başkanlığımı fiilen ifa etmem noktası da, yeni inkişafın bir meselesi olarak tekrar ortaya çıkmıştır... Demokratik rejimin bu yeni şartlar içinde gelişmesi devrinde, haklı veya haksız, benim bir parti lehine

62 Age, s. 124.

63 Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, Milliyet Yayınları, 1970, s. 282.

64 İkinci Dünya Savaşı yıllarında Başbakan Şükrü Saraçoğlu, hem Başbakanlık hem de CHP Genel Başkan Vekili görevlerini yürütmüştü. Fakat 1946 yılında yapılan olağanüstü kurultayda, bu birleşmeden vazgeçilerek, Genel Başkan Vekilliği görevine Hilmi Uran seçilmişti.

65 Toker, *age.*, s. 296.

veya aleyhine tesirim, mübalağalı olarak görülmüştür. Vatandaşın beni partilere karşı müsavî durumda görmeği bir cemiyet unsuru saydığımı fark ediyorum. Cumhurbaşkanı bulunduğum müddetçe Kurultayın seçeceği bir zatın, bütün yetkileriyle, Parti Genel Başkanlığı'nı yapması lüzumlu bir mahiyet almıştır"⁶⁶.

İnönü'nün, kısmide olsa parti liderliğinden el çekeceğine ilişkin konuşmasına karşın, kurultaya katılan delegelerin eleştiri oklarının hedefleri arasında İsmet İnönü ve parti yönetici kadrosu bulunuyordu. Parti içinde müfritler tarafında görülen Behçet Kemal Çağlar, iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilerde, İnönü'nün oynadığı rolden rahatsızlığını belirterek, tüzük gereği parti adına konuşması gereken en yetkili ağız olan İnönü'nün, muhalefetin eleştirileri karşısında gerekli cevapları vermemesi; bunun yerine millet hayrına hakemlik görevine soyunmasının, partiyi dilsiz, sözsüz bıraktığını ifade ediyordu⁶⁷. Maraş Milletvekili Hasan Reşit Tankut, İsmet İnönü'nün parti üzerindeki hâkimiyetine eleştiri getiren ifadelerini, "bravo" bağırışları arasında kürsüden şöyle seslendiriyordu: "İradesini Şef'e terk etmiş, her türlü güdümü onun tarafından beklemiş bir teşkilatın güzideleri olarak yaptığımız bu Yedinci Kurultay'ın birdenbire kendine gelişin en büyük beşaretin ifadesidir"⁶⁸. Kocaeli delegesi Enver Balkan, parti üzerindeki "Şef" ve "Tek Adam" hakimiyetini kurultay gündemine taşımıştı. Balkan, Atatürk ve İnönü'nün kişilikleri üzerine yükselen parti geçmişini sorgulayarak, CHP'nin hiçbir zaman tam bir kitle partisi özelliğine kavuşmadığını ifade ediyor ve sözlerine şöyle devam ediyordu:

*"CHP diye bir zümre vardı. Fakat hiç bir şeye karışmazdı. Atatürk ne dilerse, İsmet İnönü ne isterse o olurdu. Esasen CHP isteseydi de işlere karışmazdı. Çünkü ismi var, cismi yoktu. Parti, her bakımdan birbirine zıt inananları, içtihatları başka başka insanları bir şef idaresi altında bir araya toplamıştı... Tam manasıyla bir parti olmaktan çok uzaktı. Bütün memleket Halk Partisi'nden idi. Fakat siyasi kanaatler yüzünden Halk Partisi'ne samimi olarak belki bin kişi yoktu"*⁶⁹.

CHP'nin üzerindeki Atatürk ve İnönü hâkimiyetini kurultay gündemine taşıyanlardan biri de, Bursa milletvekili Muhittin Baha Pars'tı. Pars, CHP'nin yıllarca Atatürk ve İnönü'nün elleri altında bulunduğu ve zor zamanlarda bu tarihi şahsiyetlerin ülkeyi ve partiyi ellerinden tutarak, refaha ve huzura taşıdığına değinirken, artık ülkenin girdiği bu yeni dönemde bu durumun sürdürülmemesi gerektiğini ifade ediyordu. İnönü'nün parti üzerindeki elinin bir süredir çekildiğine değinen Pars, artık partinin kendi kendini idare etmesi gerektiği üzerinde duruyordu. Pars'ın sözleri arasında yer alan "eğer Atatürk'e kalplerimizi verip ellerimizi birbirimiz için saklasaydık, bugün bu hale düşmezdik. Biz en büyük kabahati birbirimizi ihmalle gösterdik" ifadeleri⁷⁰, CHP'nin yıllardır iki

66 CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 1. Birleşim (17.11.1947), s. 20.

67 CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 3. Birleşim (20.11.1947), s. 86.

68 Age. s. 126.

69 Age., s. 97-98.

70 CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 3. Birleşim (20.11.1947), s. 119.

liderin gölgesi altında yürüttüğü siyasi faaliyetlerinin, parti kadroları içinde bir işbirliğinden ziyade bir hantallık ve durağanlık yarattığına yönelik bir öz eleştiri olarak gösterilebilir.

VII. Kurultay boyunca devam eden lider tartışmalarına, Kocaeli milletvekili Nihat Erim'de katılmıştı. Erim, konuşması sırasında partinin bir lider değişimi zorunluluğu karşısında bulunduğunu beyan ederek, *"İnönü başkanlığı büsbütün bırakınca Halk Partisi bir şaşkınlık geçirecektir. Lakin bir bakıma, partimizin böyle bir safhadan geçmesi de bir zarurettir. Bunun daha sonra olmaktansa, şimdi olması iyidir. CHP'de bir iki denemeden sonra yeni liderini veya liderlerini bulacaktır... CHP bir an evvel bu yola girmelidir"* ifadelerinde bulunur⁷¹. Bingöl milletvekili Tahsin Banguoğlu, mevcut sistemin zaaflarından bahsederken, en önemli zaaf unsurlarından biri olarak *"şahsi politikaları"* görmektedir. Demokratik bir sistemde partilerin şahsi politikaları olamayacağını, heyetler ile parti politikalarının olması gerektiği üzerinde duran Banguoğlu, *"Şahısların peşine takılarak giden politikalarından hizipçilik olur"* ifadelerinde bulunur⁷². İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver'de, parti liderliği ve İsmet İnönü'nün parti içi konumuna yönelik görüş beyan eden kişiler arasında yer alıyordu. Tanrıöver, İnönü'nün partinin başında kalması halinde, partinin büyük bir zaaf içinde devam edeceğini ifade ederek, *"Oradan emir geliyor diyeceğiz, O istiyor diyeceğiz ve biz mütemadiyen kendi kafamızı kullanmamaktan mütevellit zaaf içinde çürüyeceğiz, perişan olacağız"* diyordu. Tanrıöver, İnönü'nün Türk siyasetinde olması gereken yeri de şu ifadelerle ortaya koyuyordu: *"Mazisi şerefle dolu olan devlet adamımızı, eski tabirle, bir 'Mahkeme-i Kübra' vaziyetinde bırakmaktır. Milletler zaman zaman büyük müşkülata uğradıkları vakit böyle bir adama müracaat ederler; O hakemdir. Millet babası olarak fikrini verir"*⁷³.

Fakat İnönü'nün liderliğinin sorgulandığı Kurultay'da, O'nun yerini kimin dolduracağı konusunda kimse hem fikir değildir. En güçlü aday olarak, eski Başbakan Recep Peker'in ismi ön plana çıkmaktadır. Recep Peker'de Başbakanlık görevinden ayrıldığı 1947 yılı Eylül ayından itibaren Genel Başkan olma yolunda delegeler üzerinde çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir. Fakat O'nun ismi gerek CHP içinde gerekse muhalefet çevrelerinde, demokrasinin geleceği açısından korku ve belirsizlik yaratmaktadır. Bu korku ve belirsizlik, CHP içinde İnönü'nün başkan olarak kalmasının zaruri olması gerektiği konusundaki düşüncenin güçlenmesini sağlamıştır. Kamuoyunda ve Kurultay'daki havayı sezen Recep Peker de genel başkanlık için adaylığını koymamıştır. Fakat Genel Başkan Vekili olmak konusunda ısrarcı davrandı. Kurultay'da yapılan Genel Başkanlık seçiminde İsmet İnönü, seçime katılan 645 delegenin 595'inin oyunu alarak Genel Başkan seçildi. Recep Peker'e bu seçimde 25 oy, Hilmi Uran'a 4 oy çıktı. Asıl çekişme Genel Başkan Vekili seçimlerinde yaşandı. Parti içinde Peker'i

71 CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 4. Birleşim (22.11.1947), s. 143-144.

72 Age., s. 148-149.

73 Age., s. 163.

destekleyenlerin bir güç gösterisinde buldukları seçimlerde, İnönü'nün adayı olan Hilmi Uran, seçime katılan 646 delegenin 328 oyunu alarak seçimi kazandı. Recep Peker 159 oy alırken, Hüseyin Cahit Yalçın 45 oy aldı. Böylece Kurultay tamamlandığında, parti içindeki çekişme büyük oranda sonlanmış; sertlik yanlısı müfritler bir güç kaybına uğrarken; liberal siyasetten yana olan mutediller güç kazanmıştı. Elbette, bu kazanımda İnönü'nün mutedillerden yana tavır koyması önemli olmuş, parti içinde İnönü'nün liderliği konusundaki tartışmalar, en azından 1950 seçimlerine kadar ötelenmişti.

Bu tartışmalar arasında VII. Kurultay'da yapılan tüzük değişikliğiyle birlikte, parti genel başkanının Cumhurbaşkanı olması halinde partinin fiili idaresinin Genel Başkan Vekili'ne bırakılması kabul edilmişti. Kurultayda bu göreve Hilmi Uran seçilmişti. CHP, başında tarihi liderleri olmadan çıktığı bu yeni yolda bir bocalama dönemi yaşıyordu. Fakat bu dönemi atlatmak adına bulunan çözüm yolu, günün sorunlarına çareler bulmak, halkın desteğini yeniden kazanmak yerine; partinin geçmişte başardıklarına göndermeler yapmak ve seçimlerde (1946 ve 1950 seçimleri) en önemli propaganda malzemesi olarak Atatürk ve İnönü'nün tarihsel kişiliklerini ön plana getiren söylemler geliştirmektir⁷⁴.

Kurultay'da devam eden lider tartışmaları arasında, Gümüşhane milletvekili Ahmet Kemal Varınca "Yeni CHP"den bahsederek, CHP'nin tarihini üçe ayırmıştı. Birincisi Müdafaa-i Hukuk safhası, ikincisi CHP safhası, üçüncüsü bu kurultayda oluşacak olan yepyeni bir CHP safhası. Ahmet Kemal Varınca, bu üç safha içinde birinci safhada maneviyatın çok kuvvetli olduğunu; ikinci safhada maddi sahada geniş ve kuvvetli bulunulduğunu, fakat manevi safhada zayıflıkların bulunduğunu ifade ederken, üçüncü safha olarak adlandırdığı "Yeni CHP" döneminde manevi safhayı kuvvetlendirmek, feragat ve fazilet unsurlarını ikame etmek gerektiği üzerinde duruyordu⁷⁵.

CHP'nin kuruluşundan itibaren milletvekili aday listeleri büyük oranda parti lideri tarafından belirlenirdi. Fakat ülkenin girdiği bu yeni dönemde, bu seçim yönteminin sıkıntıları da VII. Kurultay'da dile getirildi. Seçilen vekilin, seçildiği bölgeyi tanımaması bir yana, seçilme sürecinde vatandaşa karşı sorumluluk hissetmemesi, seçmenin oyuna yönelik her hangi bir çaba sarf etmemesi nedeniyle, seçen ile seçilen arasındaki irtibat zayıflamıştı. Bu nedenle, seçmenin seçim süreçlerine olan ilgisi azalmıştı. Siyasi heyecandan uzak ve rekabet kültüründen yoksun bir siyasi hava içinde geçen yılların ardından, CHP bu yeni döneme alışmada çok büyük zorluklar yaşıyordu. Kocaeli delegesi Cevdet Baykal, milletvekili aday belirleme ve seçim süreçlerine teşkilatın

74 Örneğin, 1950 seçim sürecinde yürütülen propagandalarda, dünyanın tekrar bir savaş sürecine doğru gittiğine vurgu yapılarak, Moskofların Türkiye'nin kuzeyinde bekledikleri, komünizm tehlikesinin had safhada olduğu bir dönemde, düşmanın gözlerini seçime diktiğini ve Cumhuriyet Halk Partisinin yıkılmasını beklediğini ifade ediliyordu. *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1950

75 *CHP Yedinci Büyük Kurultayı*, 3. Birleşim (20.11.1947), s. 118.

aktif olarak katılımı gerektiği üzerinde durarak, partide yıllardır devam eden sürece ilişkin şikâyetini şu ifadelerle ortaya koyuyordu: “Biz, artık merkezin diktası altında, yüzlerini görmediğimiz, tanımadığımız bir takım sayın zevatın Büyük Meclis’te bizi temsil etmelerini istemiyoruz. Biz, bizden olan, bizi anlayan, dinleyen, bizimle gülüp ağlayan, sayemizde milletvekili olduğu zaman bir Tanrı selamını bizden esirgemeyen, parti kongrelerinde tren saatini dört gözle bekleyip, kongre ortada iken kalkıp gitmeyen, dinamik, enerjik ve vefalı vatandaşların Büyük Meclis’te daha çok yer almalarını gönülden istiyoruz”⁷⁶. Milletvekili seçim süreçlerine ilişkin partili delegelerin artan eleştirileri arasında CHP Parti tüzüğünde yapılan radikal bir değişiklikle, parti milletvekili adaylarının yüzde yetmişinin iller, yüzde otuzunun da merkez tarafından seçilmesi kabul edilmişti. İllerde milletvekili adaylarının nasıl belirleneceğine ilişkin yönetmelikte kırk kişilik parti divanı tarafından belirlenecekti.

Parti İçi Tartışmaların Teşkilata Olan Yansımaları

Parti teşkilatının en fazla rahatsız olduğu konularında başında, ülke siyasetinin içine girdiği yeni dönemle birlikte, parti içinde başlayan çatışma ve bölünme süreciydi. Partinin resmi yayın organı olan *Ulus* gazetesinde, müfritler tarafında yer alan Falih Rıfki Atay ile mutediller tarafında yer alan Nihat Erim arasında karşılıklı sert yazılar kaleme alınıyor; gazete sütunlarından parti içinde yaşanan gelişmeler kamuoyuyla paylaşılıyordu⁷⁷. Bu durum, partiyi muhalefet karşısında zor durumda bırakırken; teşkilat üyeleri arasında ise partinin pozisyonu hakkında kafa karışlığı yaratmaktaydı. Balıkesir delegesi Muharrem Onursal, bir yandan muhalefetin artan eleştirileri öte yandan seçilen vekillerin kendi aralarındaki çekişmeler karşısında, partililerin çelikten dahi olsa dayanamayacağını ifade ediyordu. Onursal, parti grubu ve milletvekilleri arasındaki ayrışmaya hitaben şu ifadelerde bulunuyordu: “Parti grubunda otuz beşler, kırk yediler şeklinde hizipleşmeleri, müfritler ve mutediller tarzında ayrılışları görmek ve iştirmek bütün partimiz kademelerinde büyük tesirler husule getirmektedir”⁷⁸. Manisa delegesi Hilmi Bakırlı, parti içinde devam eden kavgaın, partiyi zayıflatmışını ifade ederek, sözlerini şöyle sürdürmektedir: “Atatürk’ün kurduğu ve onun izinde yürüyen, bizim şerefli partimiz, ne yazık ki üç beş kişinin, üç beş kişiyle dalaşması yüzünden zaafa düşmektedir”⁷⁹.

Delegelerin endişelerine karşın, kurultay boyunca parti içindeki bölünmenin izlerini görmek mümkündür. Örneğin, parti içinde müfritler tarafında yer alan Orhan Seyfi Orhun, CHP’li yöneticilerin muhalif basına

76 CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 3. Birleşim (20.11.1947), s. 124.

77 Çok partili hayata geçiş sürecinde Ulus gazetesinin yayın siyasetine yönelik ayrıntılı bir çalışma için bkz: Hüriyet Konyar, *Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999.

78 CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 3. Birleşim (20.11.1947), s. 89.

79 CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 4. Birleşim (22.11.1947), s. 146.

verdikleri demeçlerini kurultay gündemine taşıyarak, bu kişilerin sözleriyle partiye zarar verdiklerini ifade etmiştir⁸⁰. Orhun'un hedefinde yer alan kişilerin başında, 35'ler olarak anılan grubun lideri Nihat Erim bulunuyordu⁸¹. Eleştirilere cevap veren Urfa Milletvekili Suut Kemal Yetkin, muhalif basın olarak nitelenen gazetelerin ülke genelinde en fazla okunan gazeteler olduğunu beyan ederek, CHP fikirlerini yurdun dört bir yanına yaymak istiyorsa, muhalif gazetelerden de yararlanmak gerektiği üzerinde duruyordu⁸². Parti Genel Sekreteri Hilmi Uran, parti içinde yaşanan ayrışmayı, bir evin çatısı altında kardeşler arasında, aile içinde cereyan eden münakaşalara benzeterek, delegelerin endişelerini gidermeye çalışmıştır. Fakat Hilmi Uran, o günlere ilişkin anılarında, parti içindeki hizipleşmenin partiye verdiği zararı şu sözleriyle ifade etmektedir: “Kanaatimce Otuzbeşler hizbi Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidar partisi olarak muhalefet karşısında, kendi elimizle yaratılmış bir zaafi olmuştur”⁸³.

VII. Kurultay'da delegelerin üzerinde birleştikleri ortak bir nokta, CHP'nin “Susan Bir Parti” haline geldiğiydi. Örneğin Behçet Kemal Çağlar, partinin eleştirilere cevap verecek bir sözcüsü olmadığı gibi, bir savunma sistemi, yetkili bir izah organı bulunmadığına değinerek; partinin “dilsiz” ve “sözcüsüz” olduğunu ifade ediyordu⁸⁴. Ankara delegesi Muhterem Evinay, partinin suskunluğuna yönelik olarak, “sanki susan bir parti haline gelmişiz. Hâlbuki partimizin kuvvetli bir dili olacaktır... Susan insan suçlu gibi görülür, sükût ikrardan gelir” diyerek, “Biz neden korkuyoruz?” diye delegelere sesleniyordu⁸⁵. CHP'nin propaganda faaliyetleri de yetersiz ve düzenden yoksundu. Parti kurultaylarında ve müfettişlik raporlarında üzerinde durulan önemli konulardan biri partiyi geniş halk kitlelerine anlatacak olan basın organlarından partinin yoksun olmasıydı. Örneğin, Bursa Bölgesi Müfettişi Şerafettin Karacan, İstanbul'da faaliyette bulunan ve ülke genelinde çok okunan Cumhuriyet, Vatan, Hürriyet, Tasvir, Yeni Sabah, Son Posta gibi gazetelerin muhalefet lehine yürüttükleri faaliyetlerin⁸⁶, CHP'ye çok büyük zarar verdiğini ifade

80 CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 3. Birleşim (20.11.1947), s. 111.

81 CHP içinde, Başbakan Recep Peker'in muhalefete yönelik sertlik yanlısı tavrını hoş karşılamayan bir grup milletvekili bulunuyordu. Bu grubun başında İsmet İnönü'ye yakın olan Nihat Erim bulunuyordu. Başbakan Peker, kendisine yönelik artan eleştiriler karşısında, 26 Ağustos 1947 tarihinde CHP Parti Meclis Grubu'ndan, hükümeti adına güvenoyu istedi. Yapılan oylamada, 35 milletvekili muhalif oy kullandı. Peker'e muhalif oy verenler arasında Nihat Erim, Ali Fuat Cebesoy, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Kazım Gülek, İsmail Rüştü Aksal gibi önemli yer alıyordu. Türk siyasi hayatına “35'ler” olarak geçen ve giderek güç kazanan bu gruba, İnönü'nün de destek verdiği söyleniyordu. Recep Peker, bu oylamadan kısa bir süre sonra Başbakanlık görevinden ayrılacaktı.

82 CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 4. Birleşim (22.11.1947), s. 146.

83 Uran, *age.*, s. 383.

84 CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 3. Birleşim (20.11.1947), s. 86.

85 *Age.*, s. 94.

86 Demokrat Parti Başkanı Celal Bayar, teşkilatına gönderdiği bir genelgede şu ifadelerle bulunmaktadır: “Memleketimizin bir takım il ve ilçelerinde İstanbul gazetelerine zorlukla tesadüf edildiği ve bilhassa demokrasi cereyanının hareketli taraftarı olan Vatan, Yeni Sabah, Tasvir gazetelerinin okunmadığı haber alınmıştır. Bilhassa partimiz mensuplarının, dünya ve memleket

ediyordu. Her gittiği ve teftiş ettiği yerde yaşayan halkın, gazetelerin CHP aleyhine yürüttüğü yayım faaliyetlerinden çok etkilendiğine değinen Karacan, tüm bu olumsuz propaganda karşısında CHP'nin yetkili organlarının da sessiz kalmasının durumu parti adına daha da kötüleştirdiğine vurgu yapıyordu⁸⁷.

VII. Kurultay'a katılan Bursa delegesi Turgut Karatal, partinin kendini halka anlatma konusunda yaşadığı sıkıntılara dikkat çekerek, partini temel altı ilkesinin "*Halk dili ile Halk'a açık bir şekilde*" anlatılmadığına değinerek; köylerde faaliyet yürüten ocaklarda bandı çözülmemiş gazete ve broşür yığınlarını gördükçe yaşadıkları acıdan bahsediyordu. Köylere dağıtılan ve henüz okullarda dahi yeni kullanılan ve henüz halk diline yayılmayan terimlerle dolu, halkın anlayamayacağı ağır bir üslupla, çeşitli konular hakkında yazılan yazı ve broşürlere harcanan emek ve paraya acıdığına değinen Karatal, "*göze ve kulağa hitap etmenin çarelerini arasaydık, ruhlara girmenin daha kolay olduğunu görürdük*" diyordu⁸⁸. Ağrı delegesi Bedri Kılıç, köylere gönderilen parti propaganda araçlarına yönelik eleştiriler getirirken; köylüye kendi sesi, kendi dili ve kendi his ve mantığı ile hitap edecek araçların kullanılmasını tavsiye ediyordu. Kılıç'a göre çözüm basitti. Köylülere, kendi dilleri, kendi sesi ve şiveleriyle hitap eden sözcükler hazırlayacak ve partinin fikirleri ve yapacakları anlatılacaktı⁸⁹.

Partinin fikir ve prensiplerini yaymak üzere ulusal düzeyde yayınlanan *Ulus* gazetesi, partililerin beklediği düzeyde bir propaganda aracı olmaktan uzaktı. Parti yönetimi, *Ulus* gazetesinin yeterli satış rakamlarına ulaşamama gerekçeleri içinde, ülke genelinde gazete yayım işlerinin belli bayiler elinde olması, bu işlere partililik faaliyetlerinin karıştırılması ve insanların iktidarı savunan gazeteleri okumak istememesi gibi gerekçeler öne sürüyordu⁹⁰. Parti'nin *Ulus* gazetesi dışında köylü ve geniş halk kitlelerine hitap eden *Karagöz* isimli bir başka gazetesi mevcuttu. Fakat bu gazete de halk üzerinde beklenen etkiyi yaratmadı. Ayrıca 1946 seçimleri sonrası, partililerden gelen talepler üzerine, İstanbul basınıyla rekabet edebilmek adına, CHP tarafından İstanbul'da *Memleket* ismiyle bir gazetenin yayımına başlandı. Fakat bu gazetede yaklaşık dokuz ay gibi kısa bir süre yayımlandıktan sonra kapatıldı. Kapatılma gerekçeleri arasında İstanbul'da bir matbaanın bulunmaması, halkın ilgi göstermemesi ve partiye ağır bir mali külfet yüklemesi gösterildi⁹¹.

---

cereyanları hakkında doğru haber almaları için bu gazeteleri okumaları mutlaka lazımdır." Celal Bayar'ın *Söylev ve Demeçleri- 1946-1950*, der. Şahin Özgiray, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 434.

87 BCA, Fon: 490. 01, Yer: 633.87.1.45, s. 47-48.

88 *CHP Yedinci Büyük Kurultayı*, 3. Birleşim (20.11.1947), s. 115.

89 *CHP Yedinci Büyük Kurultayı*, 4. Birleşim (22.11.1947), s. 157.

90 BCA, Fon: 490. 01, Yer: 222.875.2, s. 8.

91 BCA, Fon: 490. 01, Yer: 222.875.2, s. 9.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrası ülke içinde başlayan yeni siyasi süreçte, CHP bir dönüm noktasına gelmişti. CHP içinde “Yeni CHP” söylemi dillendirilmeye başlamıştı. VII. Kurultay’da ortaya atılan “Yeni CHP” söyleminde üzerinde önemle durulan konuların başında “*maneviyat*” geliyordu. Parti, manevi safhayı kuvvetlendirmeli, feragat ve fazilet unsurlarını ikame etmeliydi.

Yeni süreç, CHP içinde de tartışma ve ayrışmaları beraberinde getirdi. Parti bünyesinde yer alan kurullar ve kişiler, yeni siyasi sürece adapte olma yolunda çeşitli adımlar atma zorunluluğunu hissettiler. Partinin ve partililerin yaşadıkları sıkıntıları tespit etmek, çözüm yolları bulmak adına parti müfettişleri ve parti kurultayları önemli bir işlev gördü. Çok partili siyasi sürece başlarında CHP, Atatürk ve İnönü gibi iki karizmatik liderin yönetimi altında “*siyasi parti kimliği*” yeterince güçlendiremeyen, parti refleksleri zayıf olan bir görünüm arz ediyordu. “*İradesini Şefe terk etmiş*” bir parti olarak algılanan CHP’de, “*Şeflik*” ve “*Tek Adam*”lık kavramı sorgulanır olmuş; parti içinden ve kamuoyundan yükselen bu seslere İsmet İnönü ve parti kayıtsız kalamayarak, tüzükte gerekli değişiklikleri yapmıştı. Özellikle 1930 yıllardaki parti devlet bütünleşmesi sonucu, parti devlet otoritesi altında kalmış, bürokrasi güç kazanmış ve siyasi parti kimliği büyük zarar görmüştü. Liderin egemenliği altında, parti içi seçim ve yükselme süreçleri sekteye uğramış; parti içinde “*seçilmişler*”den ziyade “*atanmışlar*” ön plana çıkmıştı.

Partililerin üzerinde ısrarla durdukları konulardan biri de, bir askeri örgüt gibi genel merkezin teşkilat üzerindeki ağırlığıydı. Örneğin, milletvekillerini parti merkezi, hatta lider belirliyordu. Seçilen vekilin, seçildiği bölgeyi tanımaması bir yana, seçilme sürecinde vatandaşa karşı sorumluluk hissetmemesi, seçmenin oyuna yönelik her hangi bir çaba sarf etmemesi nedeniyle, seçen ile seçilen arasındaki irtibat zayıflamıştı. Bu nedenle, seçmenin seçim süreçlerine olan ilgisi azalmıştı. Ayrıca genel merkez parti teşkilatını ve aşağı kademe teşkilatlarını dikkate almayan; partililerin istek ve dileklerine cevap vermeyen bir tavır takınıyordu. Parti kongrelerinden gelen istek ve taleplere ya cevap verilmiyor ya da ilgili makamlardan “*tahsisat yoktur, bu kanun mevzuudur*” ya da “*yapılacaktır*” şeklinde avutucu cevaplar geliyordu. Bu durumda halkın partiye olan ilgisini azaltıyordu. Artan eleştiriler sonrası VII. Kurultay’da, parti yönetiminde kırk kişilik bir “*Parti Divanı*” oluşturulmuş; partinin en üst karar organı olan kurultaylara teşkilatın daha fazla katılımını sağlama yolunda tüzükte değişiklikler yapılmıştı. Böylece CHP yönetiminde ibre liderden teşkilata doğru kayma göstermişti.

Parti teşkilatının idare kurullarında, birbirlerini tanıyan ve kollayan insanlar görev alırken, “*adam kayırmacılık*” düşüncesi kökleşmişti. Bunun sonucu olarak yetkin, dinamik ve başarılı kişilerin parti içinde yükselme süreçleri

sekteye uğruyordu. Bu ve buna benzer sorunları tespit etmekle yükümlü olan “teftiş” kurumu yeteri kadar işletemiyordu. Partili dayanışması, örgütün kendi içine kapanık yapısı yanında mali imkansızlıklar, kadro eksiklikleri ve olayların ortaya çıkmasından sonra işleyen süreçte yaşanan aksaklıklar teftiş süreçlerini etkiliyordu. Bu sorunun çözümü olarak Başbakanlığa bağlı olarak bir teftiş ve kontrol kurumunun kurulması öneriler arasında yer aldı. Teşkilatın rahatsız olduğu bir diğer konu da CHP’nin “Susan Bir Parti” haline gelmesiydi. Parti’yi geniş halk kitleleriyle buluşturacak etkili propaganda organları yoktu. “Ulus” gazetesi kendisinden bekleneni veremiyor; parti adına söylemler geliştirecek kişi yada kişiler ön planda yer almıyordu. Ayrıca parti içinde yaşanan bölünme, tarafların yaptıkları açıklamalar, CHP adına kamuoyunda kafa karışıklıkları yaratıyordu. Parti bir iki gazete çıkarma girişiminde bulunmuş olsa da, bu girişimler başarıya ulaşmamıştı.

CHP teşkilatının bu sorunları yanında, halkın CHP’den uzaklaşma gerekçelerinin en başında “Hantal bürokrasi, yolsuzlular ve rüşvet çarkı” geliyordu. Artık siyasi egemenlik memurdan, “yaptırma” mevkisindeki vatandaşa geçmişti. Uzun tek parti yıllarının ardından CHP, halkın zihninde “devlet partisi” olarak yer ederken; devlete ilişkin tüm olumsuzlukların sorumlusu olarak CHP görülüyordu. Hantal ve verimsiz bürokrasinin sonucunda hükümet dairelerinde işlemler uzun zaman alıyor, memurlar halka kötü ve sert muamelelerde bulunuyor, rüşvet ve devlet işlerinde suiistimaller sık görülüyordu. Devletin memuru, kamu hizmeti verirken, vatandaşa yüksekte bakıyor, onlara iyi davranmıyor ve işlerini geciktiriyordu. Yolsuzluk yapan memurun ceza almaması, yetkililerin bu konuya duyarız kalmaları da, vatandaşın büsbütün tepkisini çekiyordu. Bu soruna çözüm olarak bir an önce memur kanununun değişmesi gerektiği dile getirilirken, öte yandan bu soruna etkili bir çözüm bulunamamıştı. Ayrıca sivil denetimden ziyade askeri makamların emrine tabi olan kolluk kuvvetlerinin, halka yönelik kötü tavırları da CHP’yi yıpratın sorunlar içinde yer alıyordu. Bu durumdan şikayetçi olan bir delege jandarma teşkilatının, sivil denetime tabii olarak “Kır Polisi” haline dönüşmesini teklif ediyordu.

Parti bünyesinde alınan önemler ve yapılan değişimler, ilk zamanlardaki üye kaybını yavaşlatmış, halkın partiye olan ilgisini arttırmış olsa da, 1950 seçimlerinde partinin iktidarı Demokrat Parti’ye devretmesine engel olamamıştı.

KAYNAKLAR

I. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi, Yılmaz Akkılıç Kişisel Arşivi (Rıza İlova Arşivi Tasnif Edilmemiş Evrak)

II. Resmi Yayınlar

CHF Nizamnamesi ve Programı 1931, TBMM Matbaası, Ankara.

CHP Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı Programda Değişiklik Önergesi, 10.05.1946.

CHP Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, Program-Tüzük Komisyonu Raporu, 10.05. 1946

CHP Tüzüğü, Ankara, 1935

CHP Yedinci Büyük Kurultayı,1947

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, Ankara, 1339

On Beşinci Yıl Kitabı, Cumhuriyet Halk Partisi

III. Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Tanin

IV. Araştırma, İnceleme Eserler ve Anılar

AKGÜL, L. Hilal, "VII. CHP Kurultayı'nda Devletçilik Tartışmaları ve 1947 CHP Programı'nda Devletçilik", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. LVIII, S. 1, (2008), ss. 45-78.

BARUTÇU, Faik Ahmet (2001), *Siyasi Hatıralar*, C 2, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara

BILA, Hikmet (2008), *CHP 1919-2009*, 4. b., Doğan Kitap, İstanbul.

Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri- 1946-1950(1999), der. Şahin Özgiray, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950 (2003), Haz. İlhan Turan, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.

- KALAYCIOĞLU, Ersin (1983), *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul
- KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri (1968), *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- KARPAT, Kemal H. (1996), *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul.
- KILIÇ, Murat, "Tek Parti Döneminde Milliyetçilik ve CHP'nin Yedinci Büyük Kurultayı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/24 (2012-Bahar), ss. 189-202.
- KOÇAK, Cemil (1996), *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul
- _____ (2003), *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, C. II, 2. b., İletişim Yayınları, İstanbul
- KONYAR, Hürriyet (1999), *Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999.
- ÖYMEN, Altan (2006), *Değişim Yılları*, 9. b., Doğan Kitap, İstanbul
- ÖZ, Esat (1996), *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılma (1923-1945)*, Yetkin Yayınları, Ankara
- TOKER, Metin (1970), *Tek Partiden Çok Partiye*, Milliyet Yayınları.
- URAN, Hilmi (2008), *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- UYAR, Hakkı (1998), *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, İstanbul.
- UZUN, Hakan "İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25 (2012-Güz), ss. 101-139.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, "Kurultay'a Giderken", *Tanin*, 13 Kasım 1947.